

ODISĖJO LYNAS: LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAIKŠTYSTĖS KANCLERIO LEONO SAPIEGOS TARNAI IR JŲ ORGANIZACIJA PASKUTINIAME XVI AMŽIAUS DEŠIMTMETYJE

Eugenijus Saviščevas

Vilnius

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų (magnato) tarnų organizacijos ir kompozicijos tyrinėjimai paskutinius tris dešimtmečius be išlygų siejami su plačiai ankstyvaisiais Naujaisiais laikais Europos visuomenėse besireiškusiais patronato, kaip magnato poveikio visuomenei, ir klientelizmo, kaip epochos politinės atmosferos, reiškiniais. Toks problematikos matymas į istorikų teritoriją atklydo iš antropologijos ir sociologijos laukų ir virto greičiau mados diktatu, nei metodine prieiga vien todėl, kad ir patys istorikai pripažįsta, jog patronato / klientelizmo konceptai (toliau – patronatas¹) veda prie stambių socialinių reiškinių (valstybių, visuomenių) palyginimo, tinkančio istorikams teoretikams, o ne prie istorinių konkretybių tyrinėjimo, būdingo istorikams praktikams. Paradoksalu, bet šis suvokimas neištūmė minėtų konceptų ir jų vedinių iš istorikų žodyno. Nepadėjo nei alternatyvių, mažiau pretenzingų, sąvokų taikymo bandymai², nei motyvuota kritika³, nei tiesiog nenuginčijama tiesa, kad Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės šaltiniuose patrono–kliento terminija beveik neaptinkama.

Į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tyrimus patronato problematiką įvedė autoritetingi lenkų istorikai iš pradžių sintetiniais veikalais, skirtais ankstyvųjų Naujųjų laikų Europos visuomenės raidai⁴, o vėliau ir gausiais XVI–XVII a. sandūros Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų (ypač Radvilų) patronato tyrimais⁵. Vis dėlto ir nagrinėjamų temų, ir tyrimo metodų prasme istoriografija

¹ Apie sąvoką žr. *Kettering S. Patronage // Europe 1450 to 1789. Encyclopedia of the Early Modern World / Edit. J. Dewald. Vol. 4. New York: Gale Group, 2004, p. 418–421.*

² *Wisner H. Kilka uwag o stronnictwie wojewody wileńskiego Krzysztofa Radziwiłła (1585–1640) // Zapiski Historyczne. T. 62, z. 4. 1997, s. 29–43.*

³ *Makilla D. „Dwór“ i „patronat“. Dwa historyczno-socjologiczne pojęcia w historyczno-prawnym naświetleniu // Patron i dwór. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku / Pod redakcją E. Dubas-Urwanowicz i J. Urwanowicza. Warszawa, 2006 (toliau – Patron i dwór), s. 179–186.*

⁴ *Mączak A. Klientela. Nieformalne systemy władzy w Polsce i Europie XVI–XVIII w. Warszawa, 1994.*

⁵ *Augustyniak U. Dwór i klientela Krzysztofa Radziwiłła (1585–1640). Mechanizmy patronatu. Warszawa, 2001; idem. W służbie hetmana i Rzeczypospolitej: Klientela wojskowa Krzysztofa*

kol kas vystosi labai vienpusiškai. Iš vienos pusės, nėra bandymų nagrinėti patronato reikšmę (tiek konkretaus atvejo, tiek apibendrintos schemos apimtimi) nors kiek ilgesnės trukmės laike, pavyzdžiui, keliant klausimą, kada susiklostė ir kaip kito toks patronato modelis, kokį matome XVI–XVII a. sandūros Radvilų atveju? Ar lietuviškasis patronatas struktūriškai skyrėsi nuo lenkiškojo?⁶ Ir iš kitos pusės, kokias naujas tyrimo prieigas galime panaudoti šalia tų, kurios jau yra išbandytos?

Šiuo straipsniu keliame du uždaviniai. Pirmiausia, bent jau pradėti aptarti istoriografijoje sporadiškai naudotos namų ūkio tyrimo koncepcijos galimybes didiko ir jį supančios socialinės aplinkos santykiams paaiškinti. Kuo šis požiūris pranašesnis už patronato koncepciją? Antra, patikrinti, kaip konceptuali namų ūkio prieiga veikia konkrečiu atveju. Tam pasirinktas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanclerio Leono Sapiegos santykių su savo tarnais pavyzdys paskutiniame XVI a. dešimtmetyje. Nėra pagrindo slėpti, jog tokį pasirinkimą padiktavo disponavimas specifiniu šaltiniu.

NAMŲ ŪKIO PRIEIGA

Didikų patronato tyrimuose galime pastebėti tendenciją nors kiek tvirtesnius (t. y. ilgalaikiškesnius arba pasireiškiančius simboliniais išpareigojimais⁷) didiko–bajoro ryšius apibūdinti kaip klientinius. Universali klientelizmo prigimtis lyg ir neprieštarauja tokiai kvalifikacijai, bet kaip tik dėl tos pačios priežasties tokiame apibūdinime pasidavęs istorikas rizikuoja nieko nepasakyti. Tokią dvi-

Radziwiłła (1585–1640). Warszawa, 2004; *Zielińska Z.* Mechanizm sejmikowy i klientela Radziwiłłowska za Sasów // *Przegląd Historyczny*. T. 62, z. 3. 1971, s. 417; *Kempa T.* Urzędnicy i klienci Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła „Sierotki“ // *Lituano–Slavica Posnaniensia*. *Studia historica*. T. 9. 2003, s. 193–221; *Bagińska E.* Rekrutacja klienteli radziwiłłowskiej na Podlasiu w XVII w. // *Białostocznyna*. T. 49/1. 1998, s. 13–14; *Rzońca J.* Klienci Konstantego Wasyla Ostrogskiego w walce z unią brzeską na sejmach przełomu XVI i XVII wieku // *Patron i dwór*, s. 301–320.

⁶ *Augustyniak U.* Dwór i klientela Krzysztofa Radziwiłła // *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*. T. 38 (1994), s. 64–76; *idem.* Specyfika patronatu magnackiego w Wielkim Księstwie Litewskim w XVII wieku. Problemy badawcze // *Kwartalnik Historyczny*. T. 59, z. 1. 2002, s. 97–110. Kol kas šis klausimas atrodo labai painiai. Iš vienos pusės, lenkų istorikai Radvilų atvejį įterpia į senalenių kultūros (*kultura staropolska*) kontekstą, o iš kitos – kalba apie lietuvišką specifiką, o tai savaime suprantama dėl visiškai kitokios Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje socialinės padėties, ypač kai įvertiname laikotarpį prieš Liublino unią. Bet ar tokiu atveju ši specyfika, bent jau tam tikroje raidos stadijoje, nėra visai kita kultūra?

⁷ Geriausias pavyzdys yra didiko, kaip bajoro vaikų krikštėvio, našlių ir našlaičių globėjo ar testamento vykdytojo, padėtis. *Augustyniak U.* Globėjo pareigos tarnybininkams ir klientams, remiantis Kristupo II Radvilos (1585–1640) klientelės pavyzdžiu // *Lietuvos istorijos metraštis* 2002 /1. 2003, p. 49–75.

prasmybę bene geriausiai atspindi patronato prieigos taikymas klasikiniams feodalizmo atvejams. Teoriniu požiūriu, nenusižengsime tiesai, jei senjorą vadinsime patronu, o vasalą – klientu. Bet ką iš to laimi istorikas, ypač suvokiantis feodalinių sąitų modelių įvairovę Viduramžių Europoje? Toks apibūdinimas tik niveliuoja istorinę specifiką. Kita vertus, istorikas, pabrėžtinai vartojantis tik istorinę (iš šaltinių paimtą) socialinių grupių ir santykių terminiją, rizikuoja dėstyti teiginius nepakankamai konceptualiai ir dėl to būti sunkiai suprantamas interdisciplininiame diskurse. Tad kaip plėtoti didiko–bajoro tyrimus nevulgarizuojant klientelizmo, o kartu neužsidarant ezoteriniame istorinės konkretybės pasaulyje?

Patronato prieigą naudojantys sociologai ir istorikai daugiausia sutinka, kad klientelizmas Europos istorijoje aktualinasi pofeodaliniėje (t. y. ankstyvųjų Naujųjų laikų) visuomenėje⁸. Šalia trivialių patriarchalinio (buitinio) ir unikalių kultūrinio⁹ klientelizmo formų vis dėlto didžiausią reikšmę turėjo politinė klientelizmo atmaina. Teorine prasme politinis klientelizmas suvokiamas kaip neformalus posistemis, veikiantis valstybėje kaip sistemoje. Jis visada suklesti ten, kur valstybinės struktūros silpsta¹⁰. Šiuo požiūriu verta neišleisti iš akių fakto, kad, nepaisant istorikų pabrėžiamo politinio klientelizmo suklestėjimo beveik visoje Europoje¹¹, galutiniai jo poveikio rezultatai skirtinguose kraštuose buvo labai nevienodi. XVII–XVIII a. daugumoje Europos šalių įsigalėjus valstybių struktūras modernizavusiam absoliutizmui¹², politinio klientelizmo poveikis

⁸ Klientelizmo formų įvairovė yra labai plati ir universali, t. y. būdinga visoms epochoms ir visoms visuomenėms. Šiuo požiūriu verta nepaleisti iš akių, kad socialinių ir humanitarinių mokslų kontekste labiausiai aktualintas ne klientelizmas apskritai, o politinė jo forma ankstyvaisiais Naujaisiais laikais. Ką apie tai mano sociologai, žr. *Lemarchand R., Legg K. Political Clientalism and Development // Comparative Politics. Vol. 4, no. 2. 1972, p. 156–159; Eisenstadt S. N. and Roniger L. Patron–Client Relations as a Model of Structuring Social Exchange // Society for Comparative Study and History. Vol. 22. 1980, p. 42–49. Istorikų požiūris: Mousnier R. Les institutions de la France sous la monarchie absolue. T. 1–2. Paris, 1974 (vertimas į anglų kalbą – The Institutions of France under the Absolute Monarchy, 1598–1789. T. 1–2. Chicago, 1979, 1984); Kettering S. The Historical Development of Political Clientalism // Journal of Interdisciplinary History. Vol. 18, no. 3. 1988, p. 419–447; *idem*. Patronage and Kinship in Early Modern France // French Historical Studies. Vol. 16, no. 2. 1989, p. 408–435. Platesnį požiūrį į šią problemą Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje pateikė Artūras Vasiliauskas, deja, iki šiol nepublikuotoje disertacijoje – Local Politics and Clientage in the Grand Duchy of Lithuania 1578–1632. King's College, London, 2001.*

⁹ Mūsų istoriografijoje tai siejama su mecenatystės reiškiniu.

¹⁰ *Lemarchand R., Legg K.* Op. cit., p. 151–163.

¹¹ Regis, tik Maskvos Rusijoje (Rusijoje) ir Otomanų Balkanuose šiam reiškiniui susiklostyti nebuvo sąlygų.

¹² *Anderson P.* Lineages of the Absolutist State. London, 1974; *Tilly Ch.* Coercion, Capital, and European States, AD 990–1990. Oxford: Basil Blackwell, 1990. Nors su šiais dviem autoritais Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Lenkijos istorikai tikrai turi dėl ko pasiginčyti, vis

buvo sumažintas iki vos pastebimo. Iš to aiškėja, kad klientelizmas į politinę sferą įsiveržė iš kažkokios kitos sferos, į kurią buvo sugrąžintas. Pastarąją sferą galima apibrėžti kaip tą, kurioje stabilizuojasi chaotiškai besimezgantys ryšiai tarp stipresnio ir silpnesnio visuomenės aktorių (veikėjų), o jos raiškos formos gali būti apibūdinamos kaip patriarchalinis klientelizmas. Struktūrinis jo pagrindas yra patrono (*pater familia*) namų ūkis (*familia, domus*), kurio ekonominė plėtotė atveria patronui vis naujas įtakos didesniai žmonių ratui galimybes. Maksimalūs tokios plėtotės rezultatai vedė prie karališko domeno ir karališkos valdžios susiklostymo, o minimalūs implikuoja namus ir jų šeimnininką.

Istorijos moksle namų ūkio (ang. *household*, lenk. *gospodarstwo domowe*) koncepcija, ypač socialiniuose tyrimuose, nėra labai išplėtotą. Plačiau ji naudojama istorinėje demografijoje. Bet yra ir sėkmingų bandymų ją taikyti tiriant Viduramžių pabaigos ir ankstyvųjų Naujųjų laikų Europos didikų santykius su artimiausiais juos supančiais žmonėmis, nors namų ūkio konceptas čia dažniausiai taikomas implicitiškai¹³. Paprastai namų ūkis suprantamas kaip grupė asmenų, gyvenančių po vienu stogu. Ankstyvųjų Naujųjų laikų namų ūkio specifiką sudaro tai, kad: 1) į šią grupę įtraukiami ne namų šeimnininko giminaičiai (tarnai, mokiniai pameistrai ir pan.); 2) nuo XV a. vidurio smarkiai padidėjo samdos (samdinių) reikšmė, besireiškusį iki pat XIX a., kai paplito šiuolaikinė (branduolinė) šeimos struktūra, o negiminaičiai beveik visai neteko svarbos¹⁴.

Tiesiogiai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų namų ūkio raidos tendencijos beveik netirtos¹⁵, bet mes galime remtis diduomenės giminių ir jų žė-

dėlo nenuginčijama abiejuose darbuose išryškinta išskirtinė Europos kontekste Respublikos raidos trajektorija. O tai dar kartą įspėja, kaip atsargiai turime perkelti europietiškas socialines realijas į Respublikos istorijos dirvą.

¹³ Kariaunos kaip karinio namų ūkio sampratą žr. *Prestwich J. O.* The Military Household of the Norman Kings // *The English Historical Review*. Vol. 96, no. 378. 1981, p. 1–35; *Major J. R.* „Bastard Feudalism“ and the Kiss: Changing Social Mores in Late Medieval and Early Modern France // *Journal of Interdisciplinary History*. Vol. 17, no. 3. 1987, p. 509–535; *idem.* The Crown and the Aristocracy in Renaissance France // *American Historical Review*. Vol. 69. 1964, p. 631–646; *idem.* Vertical Ties through Time // *French Historical Studies*. Vol. 17, no. 4. 1992, p. 863–871. Didikų dvaro, kaip namų ūkio, tyrimai: *Holt M. P.* Patterns of Clientèle and Economic Opportunity at Court during the War of Religion: The Household of François, Duke of Anjou // *French Historical Studies*. Vol. 13, no. 3. 1984, p. 305–322; *Neuschel K. B.* Noble Households in the Sixteenth Century: Material Settings and Human Communities // *French Historical Studies*. Vol. 15, no. 4. 1988, p. 595–622.

¹⁴ *Harrington J. F.* Family // *Europe 1450 to 1789. Encyclopedia of the Early Modern World* / Edit. J. Dewald. Vol. 2. New York: Gale Group, 2004, p. 356–363.

¹⁵ Šią koncepciją bandyta pasitelkti Lietuvos istoriografijoje, bet kol kas neišplėtotai – aiškinantis tik XVI a. bajoro namų ūkio struktūrą ir ją sudariusių substruktūrų funkcijas. *Saviščevas E.* Tarnybininkai XVI amžiaus Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje bajorų (didikų) dvaro socialinėje organizacijoje // *Žemaitijos ir Klaipėdos krašto dvarų bruožai* (skaitmeninė knyga). Vilnius (2010). Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=7131&p_d=94573&p_k=1>.

mėvaldos tyrimais¹⁶. Iš jų aiškėja du svarbūs dalykai. Pirma, nuo XV a. vidurio Lietuvos didikų giminės ėmė sparčiai plėsti savo latifundijas. Prie to prisidėjo žemės privilegijos (ypač 1447 m.), numačiusios didikų valdų imunitetus. Antra, Lietuvos diduomenės žemėvalda nesudarė didelių koncentruotų kompleksų – didikų valdos buvo plačiai išsklidusios po didžiausią Europos valstybę. Norint suvaldyti tokį turtą, buvo būtina pasirūpinti pagalbiniu personalu: dvarų vietininkais ir kartkartėmis į valsčius duoklių surinkti bei teismų vykdyti įvažiuojančiais įgaliotiniais. Be to, valdovui perdavus vietinių teisėjų funkcijas didikams, pastarieji buvo priversti iš patikimų žmonių suformuoti teismo pagalbiniųkų personalą (raštininkai, diečkai, vazniai, žvelgūnai), bendrai dar vadinamą pono tarnybininkais (*servitores, служебнику*). Tarnybininkai dažniausiai gyveno po pono stogu. Ne vėliau kaip XV a. viduryje ši tarnų kategorija prisidėjo prie jau anksčiau susiklosčiusių didikų namų ūkio segmentų: didiko šeimos (giminės), nelaisvos šeimynos (*familia, челедь*), valstiečių ir karo tarnų (*бояре панские*)¹⁷. Visos namų ūkio struktūros pagrindas buvo priklausomi pono valstiečiai. Jų skaičiaus didėjimas pono valdose reiškė tolesnę būtinybę didinti tarnybininkų skaičių administracinėms reikmėms ir plėsti karo tarnų skaičių privalomosios karo tarnybos reikmėms. Dėl šių tarpinių namų ūkio segmentų plėtotės didikas tolo ir nuo savo valstiečių, ir nuo karo tarnų. Paradoksalu, bet kuo stipriau dvaras, kaip ūkinis vienetas, šliejo šias grupes prie savęs, tuo labiau jų atstovai tolo nuo dvaro socialine prasme. Kaip tik ši padėtis parodo, kuo skiriasi Lietuvos istoriografijoje plačiai vartojama dvaro ir namų ūkio sąvoka. Pirmoji reiškia aiškiai lokalizuojamus namus, kuriuose gyvena jų šeimininkas su šeima, šeimyna, tarnais, samdiniais ir pan. Antroji – tokių lokalizuotų namų (dvarų) tinklą, kuriame pagal šio tinklo šeimininko poreikius juda jis pats su visa savo aplinka (dvaru socialine prasme) ar jo įgalioji asmenys.

Visų namų ūkio segmentų pagrindu galime braižyti apytikrą didiko namų ūkio modelį (žr. schemą Nr. 1, įklija). Pono valstiečiai sudarė šios struktūros „atplėštą“ pamatą, išlaikantį virš jo esančią „artimąją“ namų ūkio dalį, kurios plėtotė priklausė ne tik nuo „atplėštojo“ pamato, bet ir nuo išorinių faktorių. Pavyzdžiui, valdovo iš namų ūkio šeimininko reikalaujamų karių kiekio ar paties

¹⁶ Pietkiewicz K. Kieżgajłowie i ich latyfundiów do połowy XVI wieku. Poznań, 1982; Malczewska M. Latyfundiów Radziwiłłów w XV do połowy XVI wieku. Warszawa–Poznań, 1985.

¹⁷ Klasikinio ankstyviausio lietuvių kilmingojo namų ūkio pavyzdžiu yra tapęs Petro Dusburgiečio aprašytas ir 1317 m. datuojamas Sudargo atvejis: „<...> LX viri intraverunt habitationem cujusdam nobilis et potentis viri dicti Sudargi, et eam cum villis circumjacentibus in cinerem redegerunt, uxorem ipsus et liberos et familiam cum multis aliis mulieribus et parvulis ceperunt <...>“ – Scriptores Rerum Prussicarum. B. 1, T. Hirsch, M. Töppen, E. Strehlike. Leipzig, 1861, p. 183.

šeimininko statuso. Todėl etmono namų ūkyje didesnę svarbą turėjo įgyti karinis segmentas (karo tarnai ir samdiniai), o kanclerio – administracinis (kanceliarijos raštininkai ir rašovai).

„Artimoji“ pono namų ūkio dalis iš esmės turėtų būti suprantama kaip betarpiškai po vienu namų stogu gyvenanti bendrija. Du jos segmentai buvo visiškai uždari, nes jų statusas buvo pastovus – šeimininko šeima ir šeimyna. Šeimynos kiekis turėjo koreliuoti visų pirma su didiko šeimos dydžiu, o turbūt ir su kito „artimojo“ namų ūkio segmento – tarnybininkų gausumu. Tarnybininkų ir šeimynos segmentai vienas kito atžvilgiu buvo visiškai uždari, nes abu juos sudarė nevienodo socialinio statuso žmonės.

Tarnybininkai buvo kilmingieji, tarnaujantys už atlygį; šeimynos nariai – nekilmingieji arba net nelaisvieji. Todėl pastarųjų perėjimas į tarnybininkų kategoriją buvo neįmanomas. O tarnybininkai prireikus galėjo pereiti į kiekybiškai turėjusį būti didesnę karinį didiko namų ūkio segmentą arba atvirkščiai – po pono vėliava nusprendę tarnauti laisvi bajorai galėjo prisijungti prie tarnybininkų¹⁸. Segmentų išsidėstymas didėjančiu nuo didiko atstumu numato ryšio tvirtumo laipsnį: kuo arčiau didiko, tuo ryšys sunkiau nutraukiamas. Schemoje Nr. 1 nubrėžti elipsiniai žiedai implikuoja mintį apie nevienodą kiekviename segmente buvusių asmenų statusą pono atžvilgiu. Kitaip tariant, kiekvienas asmuo, kad ir kokiam segmentui priklausęs, galėjo būti tvirčiau ar silpniau pririštas prie pono asmeniniais ryšiais (įsiskolinimu arba atvirkščiai – ponui duotu kreditu ir pan.). Patamsinta išorinė karinio segmento linija nurodo nevisiškai uždara (pralaidų) šio segmento santykį su šalia jo esančia struktūra ar aplinka.

Patronato prieiga savo susidomėjimo lauku padengia dalį namų ūkio struktūros. Jos dėmesys čia koncentruojasi į teisminį administracinį ir karinį segmentus, kurių atstovai dažnai veikdavo ne tik pono namų ūkyje, bet ir viešumoje. Namų ūkio atžvilgiu šių grupių atstovų padėtis buvo ambivalentinė: iš vienos pusės, jie (ypač mažiau galingų ponų, t. y. mažesniuose namų ūkiuose) galėjo sudaryti integralią namų ūkio dalį, gyventi po pono stogu (pvz., karių algininkų kuopos, dislokuotos ponų pilyse arba lydinčios ponus kelionių metu), o iš kitos – jie galėjo gyventi savo namuose ir tik kartkartėmis, pašaukti, prisijungti prie pono aplinkos (pvz., karo tarnai, dar vadinti ponų bajorais ar ponų žemionimis). Visuomenės akyse jie buvo suvokiami kaip jų pono įgaliotiniai, nesavarankiški faktoriai.

Patronato prieigos ribose šių namų ūkio segmentų atstovai dažnai pristatomi kaip „išgyvenimo klientelė“ (*klientela przeżyciowa*). Su tokiu apibūdinimu galima sutikti patriarchalinio klientelizmo prasme. Atitinkamai tai reiškia, kad šis rei-

¹⁸ Saviščevas E. Op. cit.

kinys Lietuvos visuomenėje buvo paplitęs nuo seniausių laikų. Bet jei kalbame apie ankstyvųjų Naujųjų laikų klientelizmo specifiką, t. y. apie politinį klientelizmą, tai „išgyvenimo klientelė“ yra daugiau samdiniai ir tarnai, nei klientai. Žinoma, jie galėjo atlikti vienokį ar kitokį vaidmenį pono politinėse machinacijose, bet vis tiek jie priklausė namų ūkio struktūroms, kurios iš prigimties nebuvo politinės. Norint tai geriau įsisąmoninti, verta atkreipti dėmesį į vieną chronologinį aspektą – Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje bajorai iki 1566 m. reformos nebuvo politinis luomas. Tik po reformos susidarė bajorų politinio atstovavimo struktūros, sukūrusios terpę politiniam klientelizmui formuotis. Štai tada visa jėga pasireiškė išorinės namų ūkio segmentų linijos pralaidumas: politinio balso teisę turintys ir tuo pačiu metu ponui už atlyginimą tarnaujantys bajorai įgijo politinių klientų bruožų. Bet ir šiuo atveju negalime dėti lygybės ženklą tarp Rolando Muosniero nustatyto absoliutizmo šalims būdingo ir Respublikos klientelizmo tipų. Mat pirmasis labiau plėtojosi vykdomosios valdžios struktūrose, kur patrono–kliento ryšį reikėtų tikslinti kaip ryšį tarp protektoriaus ir jo kretūros¹⁹, o antrasis – luominio atstovavimo struktūrose (t. y. Seime).

Reziumuodami namų ūkio prieigos teikiamas galimybes, turėtume pripažinti, jog tikrąją žodžio prasme magnato namų ūkio atstovų (tarnų ir algininkų) neturėtume vadinti klientais, o tai visgi nereiškia, kad jie nedalyvavo magnato politiniuose žaidimuose. Ko gero, atvirkščiai – dalyvavo, bet ne todėl, kad jautė prielankumą pono asmeniui ar jo politikai, o todėl, kad gyveno iš pono kišenės. Tipiniai XVI a. pabaigos–XVII a. pradžios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės magnatų klientai buvo tam tikras politinės galios pozicijas užėmę „vargšai“ giminaičiai, ilgą laiką magnatų namų ūkio struktūrose tarnavę, bet vėliau nuo šio ryšio atsipalaidavę „senieji tarnai“, viena kita valstybės vykdomosios valdžios aparate ar teismuose įtaisyta magnato kretūra²⁰ ir galbūt dar vienas kitas magnato globą jautęs eilinis bajoras. Bet kuriuo atveju nė vienas jų neturėjo turėti teisinių (formalių) įsipareigojimų magnatui, neturėjo priklausyti jo namų ūkiui. Todėl visus juos su magnatu siejo greičiau afektyvus (palankumo) ar socialinio avanso tikimybės ryšys, nei ekonominis išskaičiavimas.

Taigi magnato namų ūkio prieiga jautriau nei patronato prieiga nubrėžia politinio (t. y. tipiško ankstyvųjų Naujųjų laikų) kliento tapatybę. Tiesa, kategoriškai ji nekoreguoja patronato prieigos teiginių. Be to, tyrimo metodikos prasme abi prieigos orientuotos ne visai į tas pačias šaltinių grupes. Patronato prieigoje

¹⁹ *Kettering S.* Patronage in Early Modern France // *French Historical Studies*. Vol. 17, no. 4. 1992, p. 845.

²⁰ Geriausias pavyzdys – karaliaus sekretoriai. *Kempa T.* Sekretarze królewscy na służbie u Radziwiłłów w drugiej połowie XVI wieku // *Patron i dwór*, p. 243–271.

plačiau naudojama korespondencija, o namų ūkio prieiga siūlo detaliau nagrinėti magnato sąskaitybos šaltinius – pajamų ir išlaidų knygas. Kaip tai atrodo konkretaus tyrimo atveju?

ŠALTINIS, JO PRIGIMTIS IR STRUKTŪRA

Dėl laimingo sutapimo turime puikų šaltinį stiprėjančio magnato tarnų organizacijai ir kompozicijai pažinti. Vien dėl to jis ryškiai kontrastuoja su gerai ištirtais brandžių magnatų – Radvilų atvejais. Sąlyginai jį galime pavadinti 1590–1598 m. *Leono Sapiegos namų ūkio knyga*, saugoma Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje²¹. XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istoriją tyrinėjantiems mokslininkams ji yra gerai žinoma, tačiau niekada nebuvo sistemingai tyrinėta, o juo labiau panaudota. Viena vertus, taip atsitiko todėl, kad Leono Sapiegos biografai nedaug tesidomėjo aplink jų herojų besisukinėjusiomis „smulkiomis žuvelėmis“²². Iki šiol tik Andrzejus Rachuba yra pateikęs kelis bendrus pastebėjimus apie Leono Sapiegos „frakciją“ – t. y. Lietuvos kanclerio aplinkos aukščiausius sluoksnius: politinius bendradarbius – giminaičius, bičiulius ir tikėtinus klientus. Žemesniais frakcijos sluoksniais jis nesidomėjo²³. Kita vertus, minėtas šaltinis menkai panaudotas todėl, kad pati jo prigimtis yra gana keblė. Akivaizdu, kad „knyga“ nėra originali. Greičiausiai, knyga ji tapo tik po to, kai šis dokumentų rinkinys nustojo buvęs administracinių dokumentų aplanakas, kuriame buvo kaupiami aktualūs pasikeitimai. Turinio požiūriu knyga nėra vientisa, nors ir matomos sudarytojo pastangos išlaikyti tam tikrą turinio temškumą. Knygos pradžioje – muitinių mokesčių įplaukimo į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės iždą kvitai, toliau – įrašyti Sapiegos turėto kai kurio kilnojamojo turto sąrašai, asmeninių skolų už paskirus metus „einamieji“ sąrašai, pačioje pabaigoje – pluoštas L. Sapiegos sutarčių su įvairiais specialistais – mūrininkais, akmentašiais, tvenkinių kasėjais ir pan. – nuorašų²⁴.

Mus dominanti medžiaga sukoncentruota knygos viduryje esančiuose 26-iose lapuose (l. 35–61). Kaip tik jie ir atskleidžia gana gausią informaciją apie Sapiegos tarnus ir jų santykius su ponu. Čia surašyti duomenys išdėstyti pagal

²¹ Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, Rankraščių skyrius (toliau – LMAVB RS). F. 17, b. 106.

²² *Lazutka S.* Leonas Sapiega (gyvenimas, valstybinė veikla, politinės ir filosofinės pažiūros). Vilnius, 1998; *Czułotek A.* Piórem i buławą. Działalność polityczna Lwa Sapiehy kanclerza Litewskiego, wojewody wileńskiego. Toruń, 2012.

²³ *Rachuba A.* Fakcja Lwa Sapiehy – zarysy problematyki // *Między Lwowem a Wrocławiem. Księga jubileuszowa profesora Krystyna Matwijowskiego*. Toruń, 2006, s. 503–511.

²⁴ Nemaža jų dalis smarkiai nukentėję, tad net restauravus būtų ne visus dokumentus pavyksta perskaityti.

išankstinį planą. Pirmajame lape (l. 35) pateiktas Leono Sapiegos tarnų sąrašas. Visi jie suskirstyti į tris kategorijas: *nuolatiniai tarnai* (*sludzy obecny*) – įrašytas 41 vardas²⁵; *algininkai / jurgeltininkai* (*jurgieltnicy*) – 13 vardų²⁶; *urėdininkai* (*urzędniccy*) – 15 vardų²⁷. 36–45 lapuose yra atlyginimų (*zopłaty*) nuolatiniams tarnams išmokų registras. Jis organizuotas taip: kiekvienas jo puslapis padalytas vertikalia linija pusiau, taip gaunant du stulpelius. Kiekvieno stulpelio viršuje užrašyta nuolatinio tarno pavardė, o po ja pateikiamos išmokų datos, sumų dydžiai bei įvairios kitos tarnybos režimo pastabos: trumpalaikiai išvykimai iš tarnybos ir sugrįžimai į ją, išvykos pono nurodymu, nuorodos apie tarnams duotus audinius, įrašai apie tarnybos nutraukimą. Po išmokų nuolatiniams tarnams, registro 46 lape pateikiamas kamarininkų sąrašas (prasideda antrašte – *P. P. Komorni*), į kurį įtraukti 84 asmenų vardai²⁸. Nemaža dalis kamarininkų, kaip ir nuolatininių tarnų, išbraukyta (žr. 25–28 išnašas), o kai kurie vardai prirašyti kita ranka. Nuo 47 lapo iki 61v tęsiasi išmokų kamarininkams registras, kuris, nors ir pasižymi vienoda įrašų organizacija, visgi skyla į dvi nevienodas dalis. Tam tikrą vientisumą abiem šioms dalims suteikia puslapio skaidymas į tris stulpelius, kiekvieną jų skiriant atskiram kamarininkui. Kiekviename tokiaime stulpelyje ta pačia tvarka, kaip ir nuolatininių tarnų išmokų registre, pateikiama informacija apie tarnams duotas išmokas. Vis dėlto nuo 54 lapo įrašai rodo, jog čia minimi asmenys nėra Sapiegos kamarininkai, o specialieji tarnai (gydytojas, chirurgas, kapelionas ir

²⁵ Čia ir toliau pateikiami sąrašai originalo kalba su išbraukimais, kaip ir šaltinyje. Dzięwałtowski stolnik [grodninski], p. Łoweiko woiski Mozyrski, p. Terlecki podstoli pinski, p. Psarski, p. Złotkowski, p. Holubicki, p. Lukassewicz, p. Młodowski, p. Sudowski, p. Galimski, p. Przeborowski, p. Kowalski, p. Ormienski, p. Wronski, x. Lukiomski, x. Horski, x. Janusz Sokolinski, p. Jesman, p. Sądkowski, p. Tryzna, p. Brszowski, p. Ostrouch, p. Żaba, p. Turski, p. Karaczon, p. Kocięsewicz, p. Junził, p. Rysinski, p. Bielęwski, p. Jelenski, p. Nowomiescki, p. Wankiewicz, p. Haraburda, p. Piasecki, p. Strzenski, p. Koszczyc, p. Strawinski, p. Kurcz, p. Wizgird, p. Siemaszko, p. Swiacki.

²⁶ p. Podliadowski, p. Frydrychowicz, p. Pawel Skotel (?), p. Bussowicz (imtinai nuo čia įrašai kita ranka), p. wojewodzie(z) Pac, p. wojewodzie(z) Cysinewicz (Tyszkiewicz?), p. Wołowicz Samuel, p. Frens, p. Chrlonowski (?), p. Fręckiewicz, p. Kędziesrawski, p. Gotard, p. Gosiewski.

²⁷ Bozyrminski, p. Przystanowski, p. Woderacki, p. Paszkowski, p. Galimski, p. Blinstrup, p. Rubiec, p. Litecki, p. Woiciech, p. Pieczynski, p. Grachowski, Jędrzeika (Jędrzicki ?), Kosowski, Walenty, Zaleski.

²⁸ Jęlski, Krzeski, Podliadowski, Piasecki, Kurcz, Szemiaka, Bielawski, Korsak Samuel, Wdanowski, Skorulski, Głuchowski, Jarmolicz, Wizgierd, Stokarski, Olszewski, Przesiecki, Prokopowicz, Krupowicz, Stankiewicz, Hawryłowicz, Woinilowicz, Gorecki, Korsak Daniel, Sokolinski, Czubakowski, Komarowski, Jęlski, Pusiło, Milanowski, Wrolyski, Ewinta, Małcher-Niemiec, Żaba, Obiezy(s)ko, Kurnicki, Bieliewicz, x. Boratynski, Rembieski, Poniecki, Podberski, Korsak Jozef, Sielicki, Ławrynek, Slotwinski, Tupalski, Hornawski, x. Żyzemski, Buzinski, Łwowicz, Zgłinski, Gołynski, Jankowski, Pswokonski (?), Dembski, Miastowski, Poradowski, Mosalski (nuo čia įrašai kita ranka), Jaksimski, Frąckiewicz, Hersztopski (Herysłobski), Zadorski, Kodieracki, Połubinski, Brzychanski, Ratomski, Kiruc, Strawinski, x. Masalski, Męcina (?), Żardecki (?), Chelmowski, Wileczek, Tarusa, Koszyc, Tałko, Narbut, Łanicki, Offanas, Przewalcki, Żacharowski, Gumowski, chorążyć Braslawski.

t. t.) bei tarnai, kuriuos galime sąlyginai pavadinti namų tarnais²⁹ (stalininkas, podėlininkas, skalbėjas, vežimų prižiūrėtojas (štelmachas) ir t. t.). Be to, lape 54v yra atskiras nedidelis muzikantų sąrašas, įterptas į išmokų tarnams registrą³⁰. Aiškumo dėlei šią paskutinę išmokų registro nuo 54 lapo (imtinai) dalį vadinsime išmokų namų tarnams registru.

Apibendrinkime šaltinio struktūrą. Taigi minėtuose Leono Sapiegos „namų knygos“ lapuose (l. 35–61) turime dvi grupes šaltinių: pirmoji – tarnų sąrašai (nuolatinų tarnų, algininkų, urėdininkų, kamarininkų, muzikų); antroji – užmokesčių išmokėjimo registrai (nuolatinams tarnams, kamarininkams ir namų tarnams). Vien šio pastebėjimo pakanka susivokti, jog susiduriame su dviem vienas kitą papildančiais šaltiniais. Pirmoji jų grupė neteikia mums informacijos apie išmokas Leono Sapiegos algininkams ir urėdininkams, nors turime jų sąrašus, o antroji pateikia išmokų registrą, kuriame minima tik dalis sąrašuose paminėtų asmenų, bet čia dar yra surašytas išmokų namų tarnams registras. Pasigilinus į sąrašų ir registrų turinį, nesutampantis šaltinių pobūdis darosi dar aiškesnis: susiduriame su gana nemažu nuolatinų tarnų ir juo labiau kamarininkų, kurie minimi sąrašuose, bet neminimi išmokų registruose, skaičiumi. Todėl sistemingam Leono Sapiegos tarnų organizacijos tyrinėjimui būtini mažiausiai du pjūviai: pirmasis – bendras visų sąrašuose ir išmokų registruose minimų tarnų sąrašas (rodyklė) (žr. priedą Nr. 1, p. 160); antras – išmokų paskiroms tarnų kategorijoms analizė (žr. priedą Nr. 2, p. 163). Iš pirmojo gausime žinių apie bendrą ir paskirų kategorijų tarnų gausumą, iš antrojo – duomenis apie paskirų kategorijų tarnų santykius su Sapiega.

Pagal savo formą ir turinį Leono Sapiegos tarnų sąrašai ir išmokų registrai yra unikalūs dokumentų rinkinys – serijinis šaltinis. Būtent dėl serijinio savo pobūdžio jis teikia didesnes galimybes nei istorikų jau tyrinėti Radvilų istorijos šaltiniai.

ŠALTINIO CHRONOLOGIJA IR TIKRASIS SUDARYTOJAS

Žvelgdami į išmokų skiltyse nurodytas datas, galime tvirtinti, jog minėta Leono Sapiegos „namų knygos“ dalis buvo nuo 1591 m. iki 1598 m. pradžios³¹ nuosekliai

²⁹ Šiaip šis terminas iš tikrųjų aptinkamas XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės raštijoje (*слуги домовые*).

³⁰ Antoni Maffin organista, Hieronim discantista, Piotr sztorcista, Jann basista, Pawel tenorzysta, Stephanek, Bartoszek, Jasiiek, Wałek, Hanus, Tomas, Mazur, Sobek. LMAVB RS. F. 17, b. 106, l. 54v.

³¹ Chronologiškai vėlyviausia registro išmoka pažymėta l. 54v, Jonui Bakalaurui (Bakalard). Sapiegai jis stojo tarnauti 1597 m. vasario 1 d., o paskutinę išmoką gavo 1598 m. balandžio 18 d.

vedamas žurnalas (aplangas). Kodėl tuo metu registras nutrūko, nėra aišku. Knygos 71 ir 72 lapuose yra sunkiai įskaitomu greitraščiu surašytas juodraštinis išmokų tarnams už 1598 m. sąrašas. Tai, kad jis yra šalia registro, rodytų, jog 1598 m. viduryje registrą vedęs asmuo kažkodėl nustojo pildyti senąjį „žurnalą“.

Geriausiai šaltinio prigimtį atspindintys išmokų registrai vesti dviem rankom, braižais. Pagal išmokų datas matyti, kad antruoju braižu padaryti ankstyviausi įrašai datuoti 1596 m. gegužę. Tad mus dominantį „aplangą“ turėjo sukurti ir pradėti pildyti pirmojo braižo savininkas, kuris tuo pačiu metu turėjo būti ir Leono Sapiegos namų ūkio tvarkytojas, pono finansų administratorius. Mažai abejotina, kad juo buvo Juozapas Jelskis³², kuris kamarininkų sąraše įrašytas pirmuoju. Kaip žinoma iš publikuotos Sapiegos korespondencijos, 1596 m. sausį Jelskis pateikė Sapiegai plačią einamųjų reikalų ataskaitą³³. Iš kamarininkų registro jis išbrauktas, paskutinė išmoka jam duota 1596 m. pradžioje. Iš kitų šaltinių žinoma, kad 1597–1599 m. jis buvo Sapiegai priklausiusių Leplės ir Bialos valdų administratorius laikytojas (valdė šias valdas įkaito teise)³⁴. Apie jį dar užsimenama Leono Sapiegos testamente (1632 m.) kaip apie tarną, žinojusį pono finansinius įsipareigojimus³⁵. Tačiau, ko gero, tai tik užuomina apie kažkada ponui tarnavusį žmogų, pas kurį patį ar pas jo palikuonis galėjo likti tam tikrų dokumentų apie Sapiegos piniginius reikalus.

Kas buvo antro, beje, sunkiau perskaitomo, braižo savininkas, nėra aišku³⁶. Tai turėjo būti Jelskio pareigas perėmęs tarnas, kuris, kaip ir Jelskis, tikėtina, yra įrašytas išmokų kamarininkams registro pradžioje. Tačiau jį identifikuoti leidžiančių ženklų nepavyko aptikti. Žinoma, galime jo ieškoti ir tarp jau minėtame testamente nurodytų finansiškai atsakingų Sapiegos tarnų³⁷. Deja, nė vieno jų pavardė nesutampa su tarnų sąrašuose ir išmokų registruose minimų asmenų pavardėmis.

³² Apie pastarąjį knygoje yra ir daugiau žinių. Antrajame knygos lape įrašytas Leono Sapiegos kvitas, duotas Jelskiui, kuriuo Sapiega liudija, kad Jelskis atsiskaitė jam už pajamų ir išlaidų valdymą nuo 1591 m. gegužės iki 1592 m. gegužės.

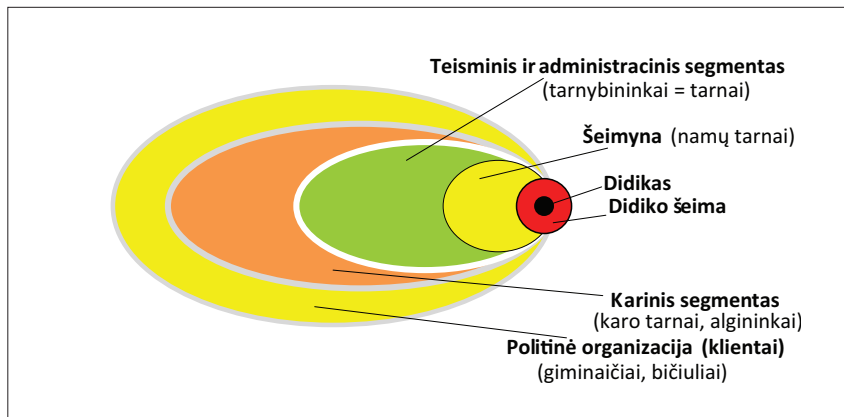
³³ Archiwum domu Sapiehow. T. 1: Listy z lat 1575–1606 / Opracował A. Prochaska. Lwów, 1892, s. 122.

³⁴ *Inglot S. Sprawy gospodarcze Lwa Sapiehy 1588–1607 // Studja z historii społecznej i gospodarczej poświęcone prof. dr. Franciszkowi Bujakowi*. Lwów, 1931, s. 181. Gali būti, kad Jelskis Sapiegai tarnavo ir po 1621 m., kai Sapiega jau buvo Vilniaus vaivada. Žr. Kazimiero Leono Sapiegos archyvo inventorinė knyga (1647/1648 m.) / Parengė D. Antanavičius, A. Baliulis. Vilnius, 2014, p. 33.

³⁵ Sapiehowie: Materiały historyczno-genealogiczne i majątkowe, wydane nakładem rodziny. T. 1. Petersburg, 1890 (toliau – Sapiehowie), s. 407.

³⁶ Šis braižas labiau primena skubotą greitraštį ir įskaityti jį yra daug sunkiau.

³⁷ Čia, be Jelskio, dar minimi Bazilijus Bychoviecas, Slanimo vaisks ir raštininkas, Andriejus Afonasovičius, Aleksandras Turas, Aleksandras Počapovskis, Ždanas Mikitiničius ir kažkoks ponas Zakševskis. Sapiehowie, s. 407.

Schema Nr. 1. Didiko namų ūkio segmentai

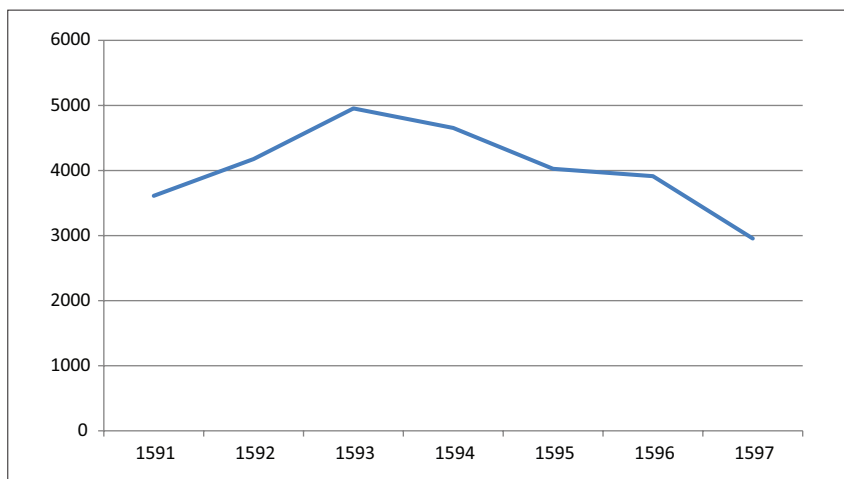

Diagrama Nr. 1. Leono Sapiegos metinės išmokos visiems tarnams 1591–1597 m. lenkiškais auksiniais

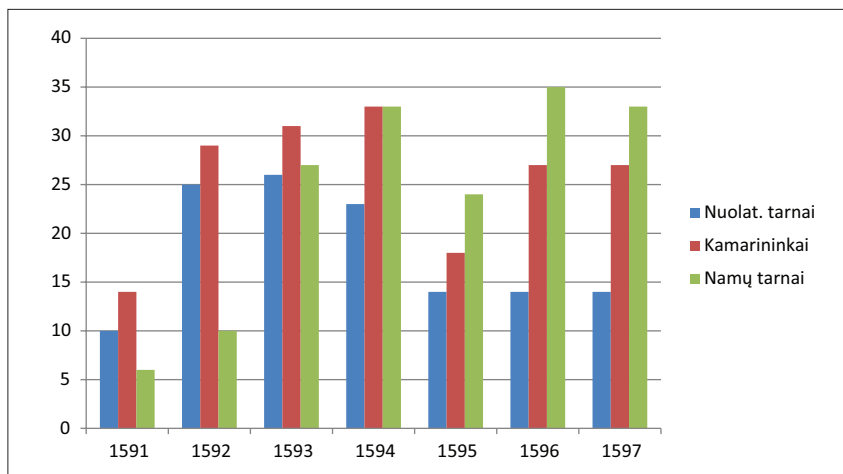

Diagrama Nr. 2. Trijų L. Sapiegos tarnų grupių dydžio dinamika 1591–1597 m.

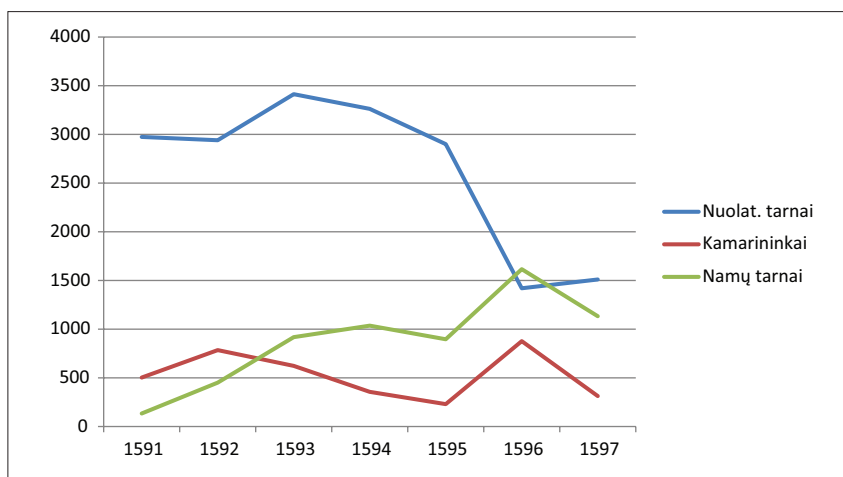
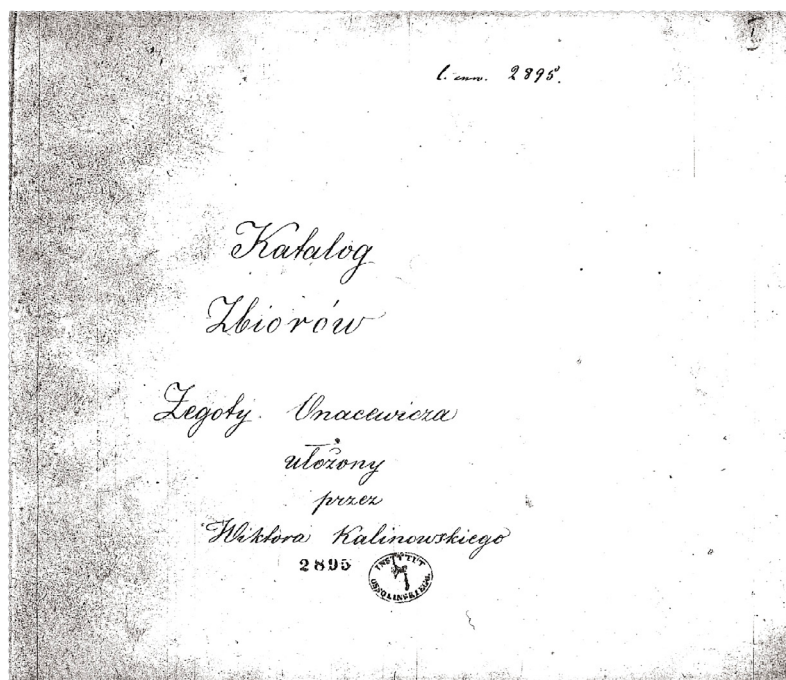
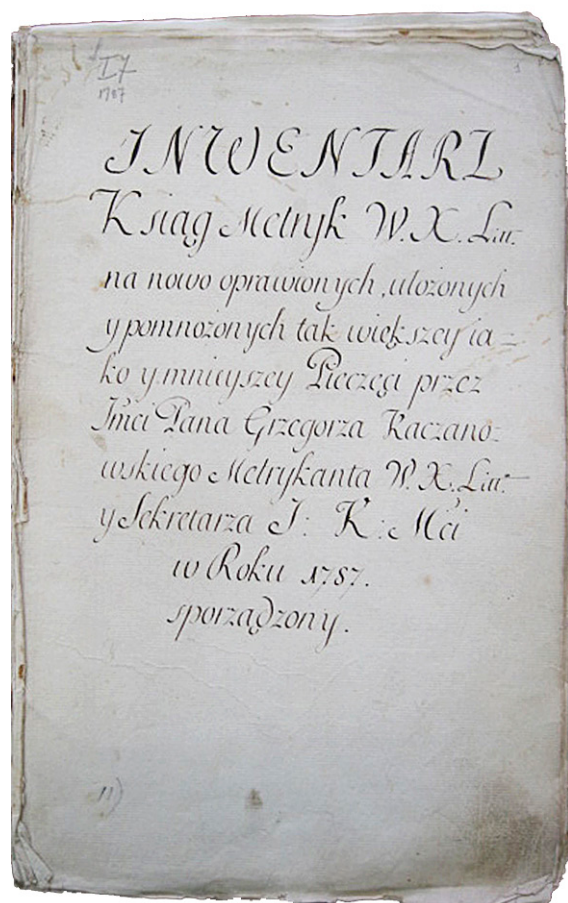

Diagrama Nr. 3. Išmokų trims L. Sapiegos tarnų grupėms dinamika 1591–1597 m.

Ил. 1. Игнат Жегота Онацевич (1780–1845) – создатель уникальной коллекции документов по истории Великого княжества Литовского (литография Радига по рисунку Кароля Жуковского; опубликована в петербургском издании Ромуальда Подбереского „Rocznik Literacki“. Т. 3. 1846)

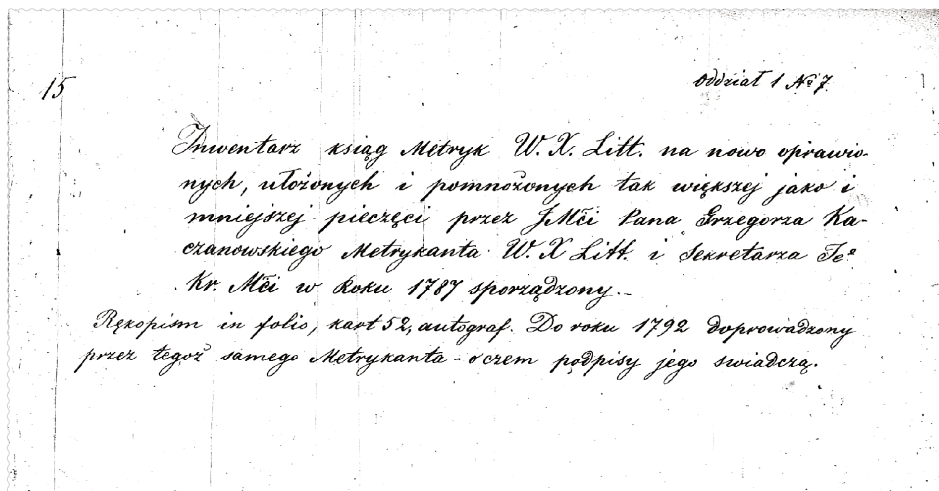
Ил. 2. Титульный лист каталога коллекции Игната Онацевича, подготовленного Виктором Калиновским (Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich (Wrocław). Rkps. Ossolińskich 2895/I)

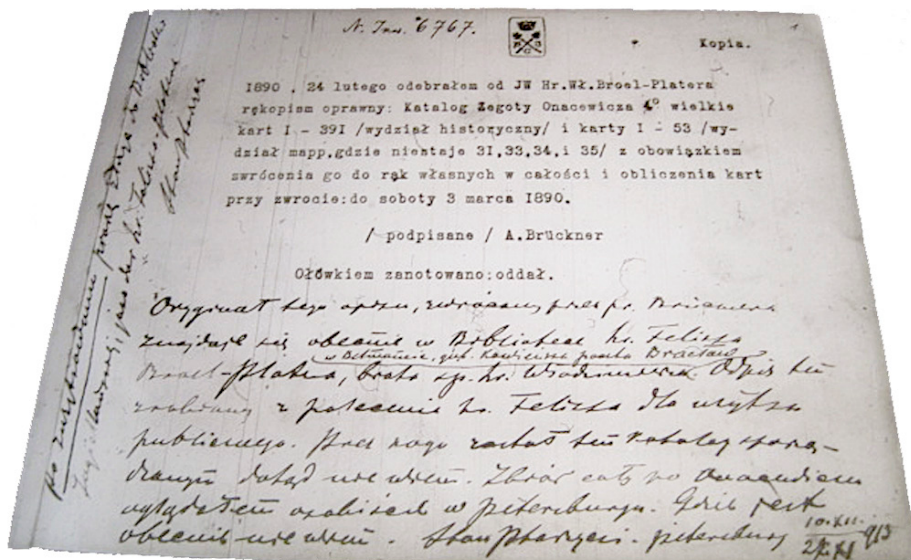
Ил. 3. Титульный лист инвентаря Метрики ВКЛ 1787 г., составленного Григорием Качановским (Институт русской литературы (Пушкинский Дом). Древлехранилище. Коллекция Онацевича. П. 1, № 7, л. 1)

42	Księga za kłosa Zygmunta I Spraw Podlaskich Anno 1541.
43	Księga za kłosa Zygmunta I Przywilejów konsensu konfirmacyi, datow. królów ogarniętym. ab Anno 1541 ad 1542.
44	Księga za kłosa Zygmunta I Granie Inflantkich Anno 1542.
45	Księga za kłosa Zygmunta I Statutowa Anno 1544.
46	Księga za kłosa Zygmunta I Oprawdow. Dekretów królów ab Anno 1546 ad 1547.
47	Księga za kłosa Zygmunta I Adonum Olwa. Poniżła ante Dominicam Exaltationum A. 1548.
48	Księga za kłosa Zygmunta I y Sprawy jego różnych sta- dowych Spraw ab Anno 1548 ad 1548.
49	Księga za kłosa Zygmunta I Granie Litewskich a nowym Polchu Anno 1548.
<u>Za królówcy Ję. Mi. Wony.</u>	
50	Księga za królówcy Ję. Mi. Wony Litów Przywilejów y różnych Spraw ab Anno 1548 ad 1549.
51	Księga za królówcy Wony Litów Dekretów konfirmacyi ab Anno 1549 ad 1550.
<u>Za króla Zygmunta Augusta.</u>	
52	Księga za króla Zygmunta Augusta Granie Litów z Inflantami.
53	Księga za króla Zygmunta Augusta Przywilejów Litów y różnych Spraw ab Anno 1551 ad 1551.
54	Księga za króla Zygmunta Augusta różnych Przywilejów ab Anno 1552 ad 1557.

Ил. 4. Пример оформления инвентаря 1787 г.
(Институт русской литературы (Пушкинский
Дом). Древлехранилище. Коллекция Онацевича.
П. 1, № 7, л. 3v)

Ил. 5. Аннотация рукописи инвентаря 1787 г. в каталоге Виктора Калиновского (Библиотека Zakładu Narodowego im. Ossolińskich (Wrocław). Rkps. Ossolińskich 2895/II. Katalog zbiorów Żegoty Onacewicza ułożony przez Wiktora Kalinowskiego, k. 15)

Ил. 6. Автограф Станислава Пташицкого на машинописном варианте каталога Виктора Калиновского коллекции Онацевича (Biblioteka Jagiellońska (Kraków). Rkps. 6767, k. 19)

TARNŲ HIERARCHIJA IR KARJEROS GALIMYBĖS
SAPIEGOS NAMŲ ŪKYJE

Magnatų tarnų kategorijų hierarchijos sudėtingumas jau aptartas istoriografijoje. Iš jos aiškėja iš dalies sutampantys kelių rūšių hierarchijos susidarymo kriterijai: pagal pono teikiamą **pasitikėjimo kreditą** (čia ypač vertinti seni tarnai), pagal už paslaugas teikiamą **materialinį atlygį** (tokiu atveju ką ponas apdovanoja didesniais atlyginimais ir dovanomis, tas ir yra vertingiausias); pagal viešai demonstruotą **statusą pono aplinkoje** (ši kriterijų geriausiai nurodo paties pono sudaromi įvairūs tarnų sąrašai). Visgi tikroji hierarchija priklausė nuo visų kriterijų visumos ir pono poreikių konjunktūros. Todėl nominalus asmens priskyrimas vienai ar kitai tarnų grupei nebūtinai nurodo realią jo padėtį pono aplinkoje.

Iš to, kaip sutvarkyti Leono Sapiegos tarnų sąrašai (t. y. sureikšminamas statuso kriterijus), galima manyti, kad nuolatiniai tarnai buvo vertinami labiau nei urėdininkai. Tačiau jei sureikšminsime pono pasitikėjimo kredito požiūrį, tai paaiškės, kad taip nebuvo. Urėdininkų padėtis išmokų registre visiškai neminima. Bet čia galime pasinaudoti Stefano Ingloto (Inglot), ištyrinėjusio dar vieną 1588–1607 m. Sapiegos namų ūkio knygą, darbu, iš kurio aiškėja, kad administracine prasme urėdininkams buvo perduodami valdyti Sapiegos asmeniniai dvarai, laikinai valdomos valstybinės seniūnijos bei tįjūnijos, kurių vietininkai turėjo vykdyti ir kai kurias viešąsias funkcijas. Kaip tik su šia medžiaga galime sutikrinti kai kuriuos Sapiegos urėdininkų sąraše minimus asmenis bei patikslinti jų pareigas. Motiejus Božyminskis – Ikaznės valdytojas bent jau nuo 1589 m., nuo 1592 iki 1604 m. tą pačią valdą laikęs įkaito teisėmis. Dobrogostas Pšystanovskis – Josvainių seniūnijos vietininkas, nuo 1595 m. seniūniją valdęs kaip laikiną įkaitą, o nuo 1598 m. gavęs iš Sapiegos teisę laikyti seniūniją iki gyvos galvos už tarnystę Sapiegai nuo jaunų dienų. Mikalojus Voderackis – 1596–1599 m. buvęs Rietavo vietininkas ir t. t.³⁸ Visa tai rodo šių žmonių pastebimą padėtį bajoriškoje visuomenėje ir galimybes tam tikru lygiu ją paveikti. Tačiau ši padėtis neturi būti pervertinta. Visų pirma todėl, kad Sapiega turėjo galimybių atšaukti savo urėdininkus ir rotuoti juos valdose. Geriausiai šią padėtį atspindi valdų įkaitų sutartys 1–5 metams³⁹. Kita vertus, iš išmokų registrų visiškai aišku, kad Sapiega trumpą

³⁸ Galime identifikuoti dar kelis Sapiegos urėdininkus – Markovo seniūnijos laikytojas Jonas Paškovskis; Mendzirečės valdytojas J. Galinskis; skirtingais laikotarpiais Lemnicos, Toločino ir Uždneprio valdų valdytojas Simonas Rubiecas; Sušos valdytojas Jurgis Liteckis; Jasienės ir Stonoicų valdytojas V. Piečynskis; 1604 m. (gali būti, kad ir anksčiau) Kurienicos valdytojas Konstantinas Zalevskis; 1589–1590 m. dviejų Mendzirečės palivarkų valdytojas Jonas Grochovskis. *Inglot S.* Op. cit., p. 173–187.

³⁹ *Ibidem.*

laiką administruoti valdų siųsdavo savo nuolatinius tarnus ir net kamarininkus (žr. priedą Nr.1 – Terleckis, Kžeskis, Ponieckis). Šią padėtį patvirtina ir Sapiegos nuolatinųjų tarnų bei tituluotų pavietų urėdininkų trumpalaikiai pasirodymai administruojant pono valdas: Gardino stalininko Jono Deltuviškio Medziale, Pinsko pastalininkio Grigaliaus Terleckio – Potuikovičiuose ir Horbovičiuose⁴⁰. Visi šie, šiaip didesnį įvertinimą turėję reikšti pareigybių turėtojų sutapimai su nuolatiniais tarnais leidžia manyti, kad pastarosios dvi tarnų kategorijos nebuvo ryškiai viena nuo kitos atskilusios, o kartu tai, kad bent jau didžioji dalis urėdininkų savo ankstesnėje tarnybos fazėje galėjo būti nuolatiniai Sapiegos tarnai. Ir kita vertus, nors urėdininkai vykdė kitokias funkcijas nei nuolatiniai tarnai, jų statusas galėjo būti pono atšauktas ir labai tikėtina, kad tokiais atvejais jie grįždavo į nuolatinųjų tarnų gretas.

Kiek kebliau kalbėti apie Leono Sapiegos algininkus (jurgeltininkus). Mokslinėje literatūroje šią tarnų kategoriją siūloma suprasti kaip savotiškus kontraktinius specialistus, kurių tarnystė nepasižymi tanybininkams arba kamarininkams būdinga vykdytų funkcijų įvairove. Tai tam tikros veiklos srities žinovai, būtent už tai gaunantys kontrakte numatytą atlyginimą. Tačiau išmokų registrai beveik visiškai šių asmenų nemini (žr. šio straipsnio 26-ą išnašą). O ir tie, kurie minimi, kažkodėl įrašyti kaip nuolatiniai tarnai. Trys iš pastarųjų (virtuvininkas Ferensas, turbūt vokietis Gotardas ir vienas ryškiausių Sapiegos bendražygių, būsimasis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės raštininkas [Aleksandras] Gosievskis) išties gali būti įtarti buvę „specialistai“. O dėl kitų galime kelti tik šio tokias prielaidas. Vertinant visą algininkų sąrašą į akis krinta, kad tik trys pirmosios pavardės parašytos senąja ranka. Vadinasi, likę vienuolika algininkų į tarnybą buvo priimti 1596–1597 m. Iš jų galime išskirti grupę jaunų asmenų iš „gerų šeimų“: vaivadaitis Pacas (turbūt Vitebsko vaivados sūnus Samuelis); vaivadaitis Tiškevičius (galbūt Naugarduko vaivados Teodoro Skumino Tiškevičiaus sūnus Jonušas); turbūt Mykolas Franckevičius – Leono Sapiegos seserėnas, ir Samuelis Valavičius, kuris vienintelis iš paminėtųjų įrašytas ir išmokų registre. Visi jie turėtų būti traktuojami kaip į Leono Sapiegos dvarą auklėti atsiję jaunuoliai. Algininkų kategorijai jie, matyt, buvo priskirti todėl, kad, atsižvelgiant į jų kilmę bei Sapiegos ryšius su jų tėvais, nevykdė tų prievolių, kurios buvo būdingos nuolatiniais tarnams. Taigi galima įtarti, kad apie 1596 m. Sapiegos dvaras pradėjo plačiau vykdyti edukacinę funkciją. Bet ir šiuo atveju verta dar kartą pabrėžti, kad kasdieniame dvaro gyvenime, o tai rodo išmokų registras, algininkai buvo kone visiškai susilieję su nuolatiniais tarnais. Paskutinis tai patvirtinantis

⁴⁰ Ibidem, p. 175, 176, 183.

veiksny – materialinis atlygis: išmokų registruose minimi algininkai gaudavo vidutiniškai mažesnę atlygį už daugumą nuolatinių tarnų (žr. priedą Nr. 2).

Sąrašų ir išmokų registrų duomenys kur kas detaliau atspindi nuolatinių tarnų, kamarininkų ir namų tarnų padėtį. Visų pirma, visos šios grupės buvo daug gausesnės, o duomenys apie jų atlyginimus pateikia ne tik statinį, bet ir dinaminį (pulsuojantį) Leono Sapiegos namų ūkio vaizdą. Kartu nėra abejonės, kad išmokų registrų sudarymo principai nurodo tiek šių trijų grupių, tiek kiekvieno tarno kiekvienoje atskirai paimtoje grupėje hierarchiją. Jei kalbėsime apie grupes, tai aiškiausiai tokį teiginį patvirtina materialinio atlyginimo ir prestižo kriterijai. Paskutinėje priedo Nr. 2 skiltyje nurodyti atlyginimų vidurkiai atitinkamai atskleidžia buvus didesnę nuolatinių tarnų atlyginimą, palyginti su kamarininkų, o kamarininkų – palyginti su namų tarnų. Žinoma, čia yra savotiška išimtis – aukštos (gydytojas, kapelionas, vargonininkas ir pan.) ir kai kurie vidutinės kvalifikacijos namų tarnai, kurių atlyginimai buvo didesni už nuolatinių tarnų atlyginimus arba jiems maždaug lygūs. Bet net ir tokių ne pagal hierarchiją gerai apmokamų tarnų atveju matome žemesnę jų statusą ir menkesnę pasitikėjimą jais. Statuso požiūriu daug ką išduoda audiniai arba pinigai, skirti jiems įsigyti. Nuolatiniai tarnai ne tik patys iš pono gaudavo aukštos kokybės falendišo, bet dar ir prastesnės kokybės audinių (karazija)⁴¹ savo tarnams (*pachotek*). Kaip rodo išmokų registras, dauguma nuolatinių tarnų tarnybos metu šalia savęs tokių tarnų turėjo po vieną du (žr. priedą Nr. 2, trumpiniu Q pažymėtus atvejus). Beveik neabejotina, kad audinių spalva turėjo atitikti Sapiegos herbo (Lapinas) spalvą, t. y. buvo raudona. Taip apsirengę tarnai išsiskyrė iš dvare besisukinėjančių žmonių, nes kamarininkai ir namų tarnai tik retais atvejais iš pono gaudavo neapibrėžtų audinių (bet tikrai ne falendišo), o dažniausiai pinigų audiniams ir kailiniams įsigyti. Vėlgį, kaip rodo išmokų registras, pinigai kailiniams sudarė tipinę kamarininkų atlyginimo dalį. Tiesa, tokias išmokas gavo ir pora nuolatinių tarnų. Bet nuolatiniai tarnai, kaip ir aukščiausios kategorijos namų tarnai, kailiniams įsigyti gaudavo apie 30 auksinų, kamarininkai ir vidurinės grandies namų tarnai 10–16 (dažniausiai 12) auksinų, o tipinis žemesniosios grandies namų tarnas (kurio statusas prilygo laisvo šeimynykščio statusui) – 3–8 auksinus. Pagaliau žemesniosios grandies namų tarnai visiškai negaudavo audinių, bet jiems buvo skiriami pinigai odinėms (*kožuch*) įsigyti. Tad tarnų apranga neabejotinai rodė jų padėtį Sapiegos namų ūkio hierarchijoje.

Savotišką tarnų grupių hierarchiją mums nurodo ir tarnų perėjimai iš vienos grupės į kitą. Kaip sakyta, dalis nuolatinių tarnų tapdavo urėdininkais, nere-

⁴¹ Apie audinius – *Matuškaitė M.* Apranga XVI–XVIII a. Lietuvoje. Vilnius, 2003, p. 29.

tai dar turėjusiais ir tam tikro viešo atstovavimo ponui bajoriškoje visuomenėje funkcijas. O nuolatinų tarnų kategorija pasipildydavo ne tik iš šalies (naujais žmonėmis), bet ir iš kitos Sapiegos namų ūkio tarnų kategorijos – kamarininkų. Kaip rodo tarnų sąrašai ir išmokų registrai, iš kamarininkų į nuolatinius tarnus išsitarnavo mažiausiai 15 asmenų (Ciškevičius, Golynskis, Jankovskis, Koščycas, Kurčas, Lvovičius, Pieseckis, Podliadovskis, Jonas Sokolinskis, Stravinskis, Šemiaka, Visgirdas, Vainilavičius, Žaba, kunig. Žyžemskis (žr. priedą Nr. 2)). Įrašai apie perkėlimą į tokią tarnybą suformuluoti taip, it kalbėtų apie paaukštinimą. Beje, Vainilavičius, jau pakeltas į nuolatinius tarnus, 1595–1598 m. buvo činšo administratorius Slanimo seniūnijoje⁴². Keletas kamarininkų su jau minėtu J. Jelskiu priešakyje, netapę nuolatiniais tarnais, administravo einamuosius mokesčius ar valdė laikymo teisėmis kitas Sapiegos privačias valdas ir valstybines seniūnijas⁴³. Visa tai rodo hierarchinę grandinę, kurią schemiškai galima nubraižyti taip: kamarininkas → nuolatinis tarnas → urėdininkas (vietininkas). Atrodo, kad XVI a. šios trys grupės išoriniuose (ne pono namų ūkio šaltiniuose) dažniausiai buvo vadinamos vienu vardu – tarnybininkai. Įdomiausia, kad į šią schemą visiškai netelpa namų tarnai. Iš turimos medžiagos nematyti nė vieno namų tarno pakėlimo į kamarininkų ar aukštesnes tarnų kategorijas. Todėl namų tarnai namų ūkio struktūroje turi būti siejami su karjeros šansų neturėjusia asmenų grupe, matyt, išsirutuliojusia iš šeiminės.

Jeigu ieškotume hierarchijos atspindžių Sapiegos tarnų grupių viduje, tai pamatytume, kad neabejotinai svarbiausią vaidmenį vaidino senų ir jaunų tarnų dichotomija. Atsižvelgiant į tai, kas pasakyta apie kamarininkų, nuolatinų tarnų ir urėdininkų santykius, galima spėti, kad pirmiau aptarti išmokų registruose minimi asmenys anksčiau galėjo tarnauti kaip žemesnių kategorijų tarnai. Žvelgdami iš Leono Sapiegos karjeros perspektyvos turime pagrindo manyti, jog didikiška Sapiegos namų ūkio struktūra turėjo pradėti formuotis apie 1585 m., kai jis gavo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pakanclerio pareigybę. Tad nuo 1590 m. tarnų kompoziciją pristatantis šaltinis leidžia tikėtis pažinties su žmonėmis, supusiais Sapiegą nuo pat jo senatoriškos karjeros pradžios. Seniausi tarnai turėtų būti septyni nuolatiniai tarnai, kurie pirmieji įrašyti į išmokų registrą (žr.

⁴² *Inglot S.* Op. cit., p. 177.

⁴³ Galinskis – 1592–1593 m. Hrabovičiai (*Inglot S.* Op. cit., p. 175), 1593 m. Mendzirečėje (ibidem, p. 174), o 1604 m. Starosiolas (ibidem); Gureckis – 1593 m. Mendzirečėje (ibidem), o 1604–1607 m. Žyroviciiai ir kt. valdos (ibidem, p. 182); Vasylis Obuška – 1591–1593 m. Dreče-Lukai ir Vierchovas (ibidem, p. 180); Jonas Vilčekas – 1597 m. Koreikovas (ibidem, p. 181); Žaba – 1604–1607 m. Uždnieprės valdos (ibidem, p. 182); Rembieskis – 1597–1599 m. Liubisko valsčius Slanimo seniūnijoje (ibidem, p. 185); Skarulskis – 1603 m. Blundenio laikymas (ibidem).

priedą Nr. 2) ir registre neminimas, bet pirmuoju tarnų sąrašė įrašytas Gardino stalininkas Jonas Deltuviškis. Iš Sapiegos korespondencijos ir Lietuvos Metrikos knygų įrašų žinome, kad 1593 m. jis buvo pasiųstas į Maskvą kaip karaliaus žygūnas (*goniec*)⁴⁴. Tokių misijų vykdymas savaime rodo tarno kvalifikaciją, o kartu leidžia manyti, kad šiuo atveju apie Deltuviškį reikėtų kalbėti greičiau kaip apie klientą nei kaip įprastą Sapiegos tarną. Tokiu pačiu metodu galime nustatyti ir seniausius kamarininkus. Potencialiai tokių gali būti priskaičiuota 15. Apie jaunesnius tarnus ir kamarininkus galima pasakyti tik tiek, kad jų jaunystė buvo sąlyginis dalykas.

Kiek kebliau kalbėti apie senus–jaunus namų tarnus. Šios išmokų registro dalies supratimas labai komplikotas. Regis, joje tarnai bandyti grupuoti pagal atliekamas funkcijas. Tik labai apytikriai ir su neretomis išimtimis šią dalį galime schematizuoti taip: 1–5 (gal ir 6?) sąrašė namų tarnas (žr. priedą Nr. 2) – medicininė tarnyba ir aukštesnysis aptarnaujantis personalas; 7–22 – dainininkai ir muzikantai; 24–27 – aprūpinimo maistu tarnyba; 28–36 – virtuvė; 42–50 – įvairus techninis personalas (vežimų meistras, kalvis). Senų–jaunų tarnų padėtį bene gražiausiai iliustruoja muzikantų ir virtuvės tarnų grupės. Abi jos prasideda išskirtinę padėtį užimančiais senais tarnais (tenoras Povilas, virėjas Povilas), o baigiasi mažybiniais vardais be pavardžių, reiškiančiais ir jauną amžių, ir neaukštą statusą.

TARNŲ TARNYBOS PRADŽIA, ATLYGINIMAS, DISCIPLINA, TARNYBOS PABAIGA

Iš turimo šaltinio tarno atėjimas į Leono Sapiegos tarnybą gali būti aiškinamas dviem kontekstais. Tiesioginę informaciją apie tai teikia priedas prie daugumos po 1590 m. į tarnybą stojusių visų kategorijų tarnų. Iš jų aiškėja, jog kandidatai dažniausiai įsiprašydavo patys, betarpiškai susitardami su Sapiega. Atsitiktinumo faktoriaus svarbą verbuojant naujus tarnus savotiškai išduoda ir tai, kad į pono tarnybą jie stodavo įvairiose vietose, kur Sapiegą nuvedavo vienokie ar kiti reikalai: Varšuvoje, Vilniuje, Krokuvoje, Minske, Lvoje, Mendzirečėje, Čarnavičiuose (?) ir t. t. Kita vertus, kalbant apie senuosius tarnus, verta atkreipti dėmesį į porą aplinkybių. Pirmoji rodo, kad dauguma senųjų tarnų buvo kilę iš visiškai negarsių giminių, kurių pėdsakus XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijoje sunku aptikti. Jeigu patyrinėtume Sapiegos aplinkoje buvusių garsesnių giminių atstovus (Deltuviškis, Loveika, Terleckis, kunig. Lukomskis),

⁴⁴ Archiwum domu Sapiehow. T. 1, s. 122. Taip pat žr. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 594 (1585–1600) / Parengė A. Baliulis. Vilnius, 2006, p. 98–107, 124–135; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 593 (1585–1604). Diplomatinė reikalų knyga / Parengė A. Baliulis. Vilnius, 2009, p. 102–111, 143–147.

tai, peržvelgus jų turėtas pareigybes gali pasirodyti, jog visi jie buvo kilę iš labai skirtingų regionų. Tačiau jei įvertinsime giminių „lizdų“ išsidėstymą, tai paaiškės, kad Loveikas, Terleckius, kunigaikščius Lukomskius ir Sapiegą sieja bendra kilmė iš Oršos (Polocko vaivadija) pavieto⁴⁵. Iš ten pat ar artimų vietų buvo kilusios ir kelių senųjų Sapiegos kamarininkų giminės (Korsakai, kunig. Sokolinskiai, Šemiakos)⁴⁶. Tad griežtai negalime atmesti mokslinėje literatūroje pastebėto tarnų kontingento, „paveldimo“ iš tėvų namų ūkio, reiškinio. Žinoma, Leono Sapiegos tėvas, Oršos pakamarininkas, negalėjo palikti sūnui daug tarnų, tačiau įsisenėję giminės ryšiai su vietine bajorija neabejotinai paveikė seniausių Leono Sapiegos tarnų atranką⁴⁷.

Nors Sapiegos tarnų kilmės klausimas dar reikalauja detalesnio tyrimo, jau dabar iš tarnų sąrašų ir išmokų registrų medžiagos ryškėja dar viena įdomi tendencija. Šalia tarnų „polockiečių“ grupės matoma ir „lietuvių“, kilusių iš Ukmergės pavieto, grupė (Jonas Deltuviškis, Lvovičius, Visgirdas, Vodorackis, Komarovskis, Žaba⁴⁸, galbūt ir Vainilavičius). Tai kiek netikėta, nes šiame paviete Leonas Sapiega neturėjo nei asmeninių valdų, nei seniūnijų. O juk tais laikais čia „karaliavo“ Sapiegos globėjas Lietuvos didysis etmonas Kristupas Radvila Perkūnas. Galiausiai kancleriui kurį laiką tarnavusio kažkurio Risinskio (!) vardas veda mus jau ne į Ukmergės regioną, o tiesiai pas Radvilas⁴⁹. Iš to galbūt neverta daryti toli siekiančių išvadų, bet visai tikėtina, kad etmonas prisidėjo prie Sapiegos namų ūkio „kadru“ atrankos.

⁴⁵ *Kojałowicz W.* Herbarz rycerstwa Wielkiego Księstwa Litewskiego, tak zwany Compendium / Wyd. F. Piekosiński. Kraków, 1897, s. 88, 110, 263, 264; *Boniecki A.* Poczet rodów w Wielkiem Księstwie Litewkiem XV i XVI w. Warszawa, 1887, s. 169, 322–325.

⁴⁶ *Boniecki A.* Op. cit., p. 145, 146, 345.

⁴⁷ Čia galima priminti ir dar vieną simptominių atvejų. 1594 m. Sapiegai kamarininku pradėjo tarnauti kunigaikštis Boratynskis. Įdomu, kad jis nebuvo pirmasis giminės atstovas Sapiegos tarnyboje. 1554 m. Steponas Sapiega bylinėjosi su savo tarnybininku Ivanu Boratynskiu (Sapiehowie, s. 99, 100).

⁴⁸ Kiekvienu iš čia minimų atvejų kyla sunkiai išsprendžiama asmens identifikavimo problema. Lvovičių prie ukmergiškių galima priskirti dėl 1592–1601 m. Ukmergės stalininku buvusio Danieliaus Lvovičiaus. Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy. T. 1: Województwo Wileńskie XIV–XVIII wiek / Opracowali H. Lulewicz, A. Rachuba, P. Romaniuk. Warszawa, 2004, s. 497. 1597 m. Sapiega atidavė jam per giminystę su Naruševičiais paveldėtą Tytuvėnų valdos dalį. Priimant ją Lvovičiui atstovavo jo brolis Kristupas. Galbūt jis ir buvo tas Lvovičius, kuris nuo 1592 m. Sapiegai tarnavo kaip kamarininkas, o nuo 1596 m. tapo nuolatiniu tarnu. VUB RS. F. 7, 1597 m. Žemaitijos žemės teismų kn. Nr. 14607, l. 217–218v, 225–226v.

⁴⁹ Tai galėjo būti ir pats poetas Saliamonas Risinskis, pasak jo biografijos tyrinėtojų, pakliuvęs į Radvilų dvarą apie 1595 m. *Lulewicz H.* Rysiński, Salamon // *Polski Słownik Biograficzny*. Wrocław, 1992. T. 33, s. 553. Išties 1595 m. liepos 25 d. Sapiegos išmokų registre įrašyta paskutinė, tarnybos pabaigai, Risinskiui duota išmoka (žr. priedą Nr. 2). Žinoma, tokiu atveju ne Radvila pasiūlė Risinski Sapiegai, o atvirkščiai – Sapiega Radvilai.

Išiprašymas į tarnybą reiškė pono ir tarno suderėjimą dėl metinio atlyginimo. Šiuo požiūriu bene būdingiausias įrašas išmokų nuolatiniams tarnams registre yra prie Ormianskio: „Pradėjo tarnauti nuo 1589 m. spalio 17 d. Malodiečne už 100 auksinų kasmetį atlyginimą.“ Turbūt tokio tipo kontraktai buvo sudaryti su visais tarnais. Avansas sutarties sudarymo dieną mokėtas retai (žr. priedą Nr. 2, nuolatiniai tarnai Nr. 20, 23, 33, 34). Peržvelgę tuos išmokų registro įrašus, kuriuose minimos tikslios priėmimo į tarnybą datos, be vargo pastebėsime, kad pirmoji išmoka tarną pasiekdavo ištarnavus vieną du mėnesius, o kartais ir gerokai vėliau, ypač tada, kai mokėti reikėjo kamarininkams.

Kaip ir įprasta tiems laikams, visų kategorijų tarnams atlyginimas mokėtas ketvirčiais, bet sureikšminant tarnybos metų pradžios laiką. Sapiegos tarnams tarnybos metai buvo skaičiuojami nuo šv. Jono (birželio 24 d.). Iš esmės ši data reiškė sąskaitų suvedimo terminą, kada buvo apskaičiuojamos skolos dėl laiku neišmokėtų atlyginimų. Kaip rodo išmokų datų pasiskirstymas per metus, atlyginimai mokėti tada, kai Sapiegos išdas tai sau galėjo leisti. Datos taip pat rodo, jog atlyginimai mokėti vienu arba maždaug vienu metu visų kategorijų tarnams. Todėl registre galima neretai aptikti įsisenėjusių skolų bei, tikėtina, dar neuždirbtų avansų atvejų (apie pastaruosius tiesiogiai įrašai nekalba, bet taip leidžia spėti dideli išmokėtų sumų skirtumai). Išmokų chaotiškumą akivaizdžiai rodo mokėjimų per metus dažnumas – retai kada per metus atlyginimas mokėtas keturis kartus, pasitaiko atvejų, kai net kelerius metus iš eilės nebuvo nieko mokėta, o šalia – atvejų, kai mokėta 5 ar 6 kartus, nors toks išmokų dažnumas dažnai gali būti paaiškintas premijų (z *łaski pańskei*) ar pinigų už papildomas tarnybas bei išlaidas mokėjimu.

Visas šis balaganas neleidžia tiksliau nustatyti sutartinių kiekvieno tarno atlyginimų. Šiokią tokį, teorinį, dydį galima išskaičiuoti nustačius Sapiegos tarnų gautų pinigų vidurkius ketvirčiais (žr. priedą Nr. 2, paskutinė lentelės skiltis) ir per metus. Apibendrinus (atmetus komplikuoto skaičiavimo atvejus) galima spėti, kad nuolatinį tarnų atlyginimas už ketvirtį svyravo tarp 60 (per metus 240) auksinų seniems tarnams ir 30 (per metus 120) – jauniausiems. Atitinkamos sumos kamarininkams buvo 10 (per metus 40)–5 (per metus 20). Namų tarnų atlyginimai – ypač kontrastingi. Antai gydytojui mokėta 120 auksinų už ketvirtį, kapelos vadovui 25 auksinai, vidutinis muzikanto atlyginimas už ketvirtį buvo apie 10 auksinų, vyresniojo šeimynykščio (pvz., vyrėjo) apie 10 auksinų už ketvirtį, o jaunesniojo – apie 3 auksinus.

Be abejonės, visų kategorijų tarnai šalia atlyginimų gaudavo ir pastovų išlaidų po pono stogu: apgyvendinimą, maitinimą ir, kaip jau rašyta, drabužius⁵⁰.

⁵⁰ Registre nėra minima labai daug tarnų aprūpinimo smulkmenų. Vienoje kitoje vietoje už-

Žemesnių grandžių tarnų atlyginimų dydžiai rodo, kokia buvo tokio išlaikymo svarba. Namų tarnui ir jaunam kamarininkui vieta prie pono stalo buvo, ko gero, svarbesnė už kelis auksinus per metus. Ne mažiau svarbu ir tai, kad bendras stalas visus pono tarnus jungė į, tebūnie hierarchizuotą ir segmentišką, bet vieną bendriją. Pakankamai didelis jos skaičius ponui turėjo kelti disciplinos kontrolės problemų. Išties, kaip kasdieniame gyvenime buvo suvaldoma apie šimtas žmonių? Kaip jie buvo keliami rytais? Surenkami maldai⁵¹, pietums, išvykai? Išmokų registro medžiaga siūlo tikėtinus atsakymus į šiuos klausimus. Namų tarnų grupėje matome pakankamai gerai apmokamą trimitininką, matyt, specialiais signalais pranešantį pono siunčiamas komandas. Tai kone vienintelis logiškas paaiškinimas, kaip visam Sapiegos dvarui buvo primetamas bendras gyvenimo ritmas.

Vis dėlto namų tarnų bei kamarininkų, iš vienos pusės, ir nuolatinų tarnų – iš kitos, ryšio su dvaru intensyvumas nebuvo vienodas. Kamarininkai buvo giliai integruoti į dvaro gyvenimą ir vargu ar galėjo nuo šio ryšio atsipalaiduoti. Kasdienis fizinis buvimas dvare buvo esminė jų tarnybos sąlyga. Todėl išmokų registre nėra užuominų apie jų laikinus pasitraukimus iš tarnybos. Kiek kitaip tarnavo nuolatiniai tarnai. Jų visuomeninis statusas, tarnyba su savo tarnais nurodo juos buvus kur kas mažiau „prikaustytus“ prie pono dvaro. Bet ponui jų nuolat reikėjo, ypač kelionių metu, kai nuolatiniai tarnai atlikdavo vieną iš pagrindinių savo prievolių – palydos / apsaugos. O juk tie žmonės buvo nuolat siuntinėjami su pono pavedimais ne tik po jo dvarus Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, bet ir už jos ribų. Antai 1591 m. rugsėjo pradžioje Lukaševičiui buvo duota 50 auksinų prasimaitinti kelionei į Maskvą. Turbūt jis ten buvo pasiūstas su pranešimu kaip žygūnas.

Štai kodėl nuolatiniais tarnams disciplinuoti reikėjo kitokių metodų, nei pono pagrasinimas žiemą neduoti kailinių ar kuriam laikui neleisti prie stalo. Užuominų apie tokį metodą matome išmokų registre. Jį pildęs žmogus reguliariai įrašydavo nuolatinų tarnų išvykimo iš pono pašonės atvejus, tam naudodamas specifinius trumpinius nebuvimui (*absen(tia)*) ar išvykimui (*disser(czik)*) ir sugrįžimui (*redik(ował)*) žymėti. Turbūt tokios pastabos turėjo virsti įrodymais, prireikus, leidžiančiais ponui argumentuotai sumažinti atlyginimą. Šiaip ar taip, ir tokių represijų galimybė ne visada gąsdino tarnus. Taip galime spėti iš tų išmokų skiltyse prirašytų pastabų turinio. Bene iliustratyviausia pastaba prirašyta 1592 m. prie kunigaikščio Lukomskio: „<...> prie Jo Malonybės trumpai būna,

simenama apie pono duotus pinigus drabužiams ar kailiniams pataisyti. Bene buitiškiausia pastaba prirašyta prie skalbėjo, kuriam 1597 m. gegužę buvo duota pora auksinų batams.

⁵¹ Nuolat su ponu keliaavę tarnai sudarė savotišką judrią parapiją su kapelionu ir vargonininku priešakyje.

dažniausiai namuose“ (*Krodka przy J^oM, częście w domu*). Ne mažiau išraiškinga ir pastaba tais pat metais prie Jono Korsako Holubickio, nurodanti jo išvykimą iš Varšuvos gruodžio 2 d. ir grįžimą į tarnybą Vilniuje 1593 m. gegužės pabaigoje. Visgi išmokų ties tokiais tarnais eilutės rodo, jog Sapiega neskubėjo griežtai bausti už pravaikštas. Negana to, tikėtina, kad dėl daugumos tokių išvykimų tarnai susitardavo su ponu ir tai nebuvo traktuojama kaip sutarties pažeidimas.

Sutartinis tarnybos pobūdis lėmė laisvo pasitraukimo iš tarnybos galimybes. Tiesa, tarnų sąrašų ir išmokų registrų medžiaga šiuo požiūriu ne visada lengvai „išglaudoma“. Antai jei neturėtume papildomos medžiagos, tai iš išmokų registro duomenų galėtume susidaryti nuomonę, kad Grigalius Terleckis nebetarnavo Sapiegai nuo 1595 m., nes nuo to laiko nėra nė vienos nuorodos apie jam duotą atlyginimą. Ir tik kiti šaltiniai nurodo tuo metu jį buvus vietininku Horbovičiuose. Todėl neturime pagrindo kalbėti apie tarnų pasitraukimą iš Sapiegos tarnybos, jei išmokų registre nėra įrašų apie jiems skirtus atlyginimus. Šią situaciją reikėtų aiškinti kaip tarnų išlaikymą iš kitų šaltinių (pvz., iš Sapiegos valdų administravimo).

Sudėję į vieną vietą tarnų sąrašuose ir išmokų registruose esančias žinias apie tarnų išėjimą iš Leono Sapiegos tarnybos, galime pasvarstyti tarnybos nutraukimo aplinkybių klausimą. Iš viso turime 8 nuolatinį tarnų, 6 kamarininkų⁵² ir 4 namų tarnų tarnybos nutraukimo atvejus. Mažėjančią pasitraukimų iš tarnybos progresiją judant nuo aukštesnio prestižo tarnybos link žemesnio turėtume aiškinti jau anksčiau pastebėtu nevienodu atskirų tarnų kategorijų integracijos į pono namų ūkį laipsniu. Dažnai poną paliekantys, savo ūkius ir garbės pareigybes pavietuose turintys, nuolatiniai tarnai visada buvo ant pono įtakos sferos ribos⁵³. Prie pono juos laikė tik atlyginimas ir socialinio avanso tikimybė. Pastarieji du motyvai, net didesniu laipsniu, galėjo reikštis kamarininkų lygiu. Kamarininko susivokimas, jog ponas nežada jo perkelti į didesnę laisvę ir atlyginimą žadančią tarnybą, galėjo pastūmėti ieškotis kito darbo. Išties retas kuris kamarininkas po dvejų ar trejų metų tarnybos buvo perkeliamas į nuolatinius tarnus. Dažniausiai tam tekdavo atitarnauti penkerius ar net daugiau metų. Reti tarnybos nutraukimai namų tarnų grupėje kalba patys už save: kur tie žmonės galėjo išeiti?! Bene gražiausiai šią padėtį atspindi, regis, virtuvėje tarnavusio Ivano atvejis. 1593 m. rudenį jo tarnybos buvo atsisakyta, bet kitų metų pradžioje jis „įsiprašė“ atgal. Žinoma, begigu buvo išeiti chirurgui Balceriui. Ko gero, jis dar

⁵² Savaimė suprantama, kamarininkų perkėlimo į nuolatinius tarnus čia netraktuojame kaip tarnybos nutraukimo.

⁵³ Mažai tikėtina, kad jiems buvo taikomi Trečiojo Lietuvos Statuto numatyti laisvės apribojimai ir kone visiškai priklausymas nuo pono (patrimoninio) teismo. Žr. *Saviščevas E.* Op. cit.

prieš išeidamas žinojo, kur patrauks toliau. Bet vargu ar tai žinojo namų tarnas Motiejus, kurio tarnybos buvo atsisakyta.

Kitaip nei dažnai teigiama literatūroje, iš registro matome beveik vien tik geranoriškus tarnybos nutraukimo atvejus. Aišku, išmokų registre nedetalizuotos atsisveikinimo su ponu aplinkybės. Jos čia slepiasi po trumpučiu žodeliu „pasitraukė“ (*otszedł, odstął*). Bet po jo neretai įrašyta ir kita pastaba: „tarnybą baigiant“ (*na odstaniu*) su nurodyta ta proga išduotų pinigų suma. Tokie yra 7 nuolatinų tarnų, 6 kamarininkų ir 4 namų tarnų (iš viso 18) tarnybos nutraukimo atvejai. Be abejo, pinigų davimas atsisveikinimo dieną dar nereiškia, kad tarnas gavo iš pono visą sumą, kurios tikėjosi, bet tai nereiškia ir tarno pavertimo laisvu agentu su „vilko bilietu“. Beje, šie retai, bet vis dėlto dalyti. 1593 m. Mendzirečėje Sapiega atleido vos metus ištarnavusį nuolatinį tarną Sudkovskį (*Odstął w Międzyrzeczu od Je^oM penaltiam*). Tai vieninteliai du (su jau minėtu iš tarnybos išprašyto Motiejaus) atleidimo iš tarnybos atvejai. Matyt, visais kitais atvejais atsisveikinant buvo surandami kompromisai⁵⁴.

Verta pasakyti ir tai, kad tarnybą dažniausiai nutraukdavo ne senų tarnų kategorijos atstovai. Jei tikėsime, kad išmokų registras sudarytas maždaug chronologine tvarka, tai pamatysime, kad tik vienuoliktas sąrašė įrašytas tarnas nutraukė tarnybą. Vadinas, senieji tarnai dažniausiai taip nesiелgdavo. Tarnybą dažnai nutraukdavo tie, kurie tebuvo tarnavę 1–2 metus.

Motyvai, dėl kurių buvo nutraukiama tarnyba, galėjo būti labai asmeniniai, todėl naivu būtų tikėtis rasti platesnių paaiškinimų išmokų registre. Bet net ir asmeninių santykių lygiu čia galima aptikti įdomių informacijos trupinėlių. Antai 1593 m. viduryje į Sapiegos kamarininkų tarnybą stojo kažkuris iš Sokolinskių. Ponas, turbūt įvertinęs naujo tarno asmenines savybes, tais pat metais pasiuntė jį mokytis į [Vilniaus ?] kolegiją (*Dana go do Colegium*). Po trejų metų Sokolinskis grįžo ir tęsė kamarininko karjerą Sapiegos dvare. Kitokį asmeninį pono–tarno ryšio pobūdį rodo įrašai registre apie pinigus, duotus ligos atveju (prie tokių sumų prirašyta – *chore* (žr. priedą Nr. 2, sekti trumpinį C)). Tokios išmokos duotos išimtinai kamarininkams ir namų tarnams. Ar verta stebėtis, kad vaistų pinigų gavimo rekordininkas buvo Sapiegos rūsinkininkas?

SAPIEGOS „KADRŲ“ POLITIKOS STRATEGIJA

Namų ūkio koncepcija numato skirtingų kategorijų tarnų kontingento svyravimus bėgant laikui, priklausančius nuo didiko poreikių ir materialinių galimybių

⁵⁴ Beje, registras rodo, kad jau po oficialaus Motiejaus atleidimo Sapiega iš savo malonės jam davė 10 auksinų (žr. priedą Nr. 2).

balanso. Teoriškai didesnių politinių ambicijų turėjęs didikas ne tik privalėjo mesti didesnius išteklius politiniam aktyvumui (dalyvavimui skirtingose valstybės vietose vykusiuose susirinkimuose, galios ir prestižo demonstravimui, ryšių su įtakingais bičiuliais ir potencialiais konkurentais palaikymui), bet ir ieškoti racionalaus išteklių panaudojimo būdo. Didiko–tarnų santykiyje tai reiškė optimalaus kiekvienos tarnų kategorijos (įskaičiuojant į tai asmenines tarnų savybes) dydžio paieškas.

Šiuo požiūriu išmokų registras, kaip serijinis šaltinis, teikia mums labai retai pasitaikančią galimybę stebėti didiko tarnų organizacijos dinamiką. Jei remsimės prielaida, kad didiko ištekliai yra pirminis veiksnys, nulemiantis namų ūkio personalo dydį, tai bendros išlaidos visiems Leono Sapiegos tarnams parodys tam tikrą raidos tendenciją. Ši tendencija pavaizduota diagramoje Nr. 1 (žr. įklįją).

Išlaidų Sapiegos tarnams kreivė rodo dvi fazes. 1591–1593 m. ji gana sparčiai kilo į viršų, o nuo 1594 m. pamažu, bet kryptingai leidosi, 1597 m. pasiekė giliausią žemumą. Tuo metu, palyginti su 1593 m., Sapiega bendras išmokas tarnams sumažino 40 %. Iš to peršasi išvada, kad čia matome dvi namų ūkio personalo organizacijos fazes. Pirmoji (iki 1593 m.) – dvaro augimo. *A priori* galime spėti, jog išmokų registras mums rodo šios fazės pabaigą. Jos pradžia turėtų būti siejama su staigia Leono Sapiegos karjera, prasidėjusia pakanclerio (1585), kiek vėliau kanclerio (1589) pareigų gavimu. Tarp šių dviejų pakėlimų dar buvo faktinis vadovavimas Vilniaus pinigų kalyklai, kelių valstybinių seniūnijų „surankiojimas“, vadinamųjų „senujų“ Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės muitinių atpirkimas, Rusios girių administravimo atpirkimas. Visoms šioms veikloms vykdyti reikėjo savų žmonių. Todėl į tarnybą jie buvo priimami paskubomis, tikėtina, viliojant kiek didesniais atlyginimais. Antrojoje fazėje vyko racionalaus išlaidų ir gaunamų paslaugų balanso paieška. Jos bruožų galime ieškoti išmokų registro duomenis specifikuodami dviem pjūviais: išsiaiškindami kiekvienos kategorijos tarnų skaičių paskirais tarnybos metais ir išsiaiškindami kasmetines išmokų sumas paskiroms tarnų kategorijoms. Šie du pjūviai pristatyti diagramose Nr. 2 ir Nr. 3 (žr. įklįją).

Paskirų tarnų grupių skaičiaus dinamika rodo nekoreliuojančius svyravimus⁵⁵ (ypač nuo 1594 m.): nuolatinį tarnų skaičius 1591–1593 m. didėjo, 1594 m. staiga krito ir vėliau stabilizavosi; panašiai svyravo ir kamarininkų skaičius, tik su ta išlyga, kad 1594 m. jis dar tebedidėjo ir drastiškai krito 1595 m., o 1596 m. stabilizavosi; tuo tarpu namų tarnų skaičius didėjo iki 1594 m. (ypač ryškus šuo-

⁵⁵ Tarnų skaičiavimo metodika pagrįsta išmokų registro duomenimis. Į tarnybos laiką įskaičiuojami ir tie metai, kai išmokos nebuvo duodamos, bet metai prieš tai ir metai po to išmokų buvo. Tokie įskaičiuojamieji metai lentelėje (priedas Nr. 2) tuščiaame laukelyje pažymėti brūkšniu.

lis 1593 m.), o ir vėliau nebuvo stabilus. Apibendrindami diagramos duomenis galime tvirtinti, kad 1595 m. Leono Sapiegos namų ūkio personale išryškėjo tendencija palaikyti sąlyginai nedidelį labiau apmokamų nuolatinių tarnų skaičių, o vietoj jų labiau plėtoti kamarininkų ir namų tarnų kontingentus. Visų trijų dydžių nesinchroniškai svyravimai leidžia manyti, kad tokių personalo pasikeitimų priežastis vargu ar galėjo būti finansiniai Sapiegos sunkumai⁵⁶. Greičiausiai tarnų grupių skaičiaus kaita buvo vykdoma sąmoningai ieškant optimaliausio tarnų skaičiaus.

Naują paaiškinimą tokiems samprotavimams pateikia išmokų kiekvienai atskirai paimtai tarnų grupei dydžiai, pateikti diagramoje Nr. 3. Kreivės rodo, jog 1595–1597 m. išlaidos nuolatiniams tarnams, palyginti su 1591–1594 m., buvo sumažintos daugiau nei pusiau.

Iš turimos medžiagos galima matyti, kad tai buvo pasiekta trimis būdais: 1) sumažintas nuolatinių tarnų skaičius juos atleidžiant; 2) seniems, geriau apmokamiems tarnams nebemokant atlyginimo, o išsiunčiant juos išrinkti mokesčių ir duoklių Sapiegos dvaruose ir seniūnijose⁵⁷; 3) į atleistų tarnų vietas „pakeliant“, bet su mažesniu atlyginimu, kamarininkus. 1595–1597 m. (nuolatinių tarnų skaičiui nusistovėjus) Sapiega išlaikė beveik du kartus daugiau kamarininkų nei tarnų ir tuo pačiu laikotarpiu jų išlaikymas kainavo du kartus mažiau (žr. diagramą Nr. 3). Sapiegos apsisprendimas išlaikyti daugiau „pigų“ kamarininkų atrodys visiškai logiškai, jei prisiminsime, kad abi šios tarnų kategorijos iš esmės vykdė panašias tarnybas. Žinoma, dėl mažesnio nuolatinių tarnų skaičiaus Sapiegos palyda turėjo atrodyti kukliau⁵⁸. Bet funkcionaliai ji, matyt, atliko visas jai pono keliamas užduotis. Sąlyginai aukštas bendras namų tarnų išmokų lygis yra kiek

⁵⁶ Čia vertėtų atkreipti dėmesį į namų ūkio personalo išlaikymo naštos Sapiegos metinėms pajamoms dydį. 1592 m. gegužės mėn. Juozapas Jelskis atsiskaitė Sapiegai už per jo rankas perėjusias pajamas – 53 052 lenkiškus auksinus 4 ½ grašio ir 3 pinigėlius (denarus). Tarnams išlaikyti 1591 m. buvo išleista 3 611 auksinų ir 15 grašių, t. y. ne visai 7 % metinių pajamų. LMAVB RS. F. 17, b. 106, l. 2.

⁵⁷ Visiškai akivaizdu, kad, dvaruose kaupiantis greitai gendantiesiems produktams (pienui, kiaušiniams ir pan.) išplėtoti magnato ūkiai patirdavo didelių nuostolių. Tarnų išsiuntimas tenai „maitintis“ buvo vienas racionaliausių sprendimų minimalizuoti praradimus. Matyt, šiomis aplinkybėmis reikia aiškinti Loveikos, Terleckio ir Zlotkovskio neminėjamą išmokų registre 1595–1597 m.

⁵⁸ Sapiegos palydos (t. y. tų pačių tarnų) nereikėtų gretinti su geriausiai ištirtinētu Kristupo II Radvilos atveju. XVI a. pabaigoje Sapiega buvo dar tik kylantis magnatas. Tačiau Sapiegos ir 1572 m. vis dar kaupiančio jėgas karjerai Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio namų ūkių palyginimas, atrodo, visiškai korektiškas. Net paviršutinis palyginimas rodo dviejų namų ūkio personalo modelių nesutapimus: Sapiega išties turėjo labiau išplėtotą kamarininkų tarnybą, o Radvila išlaikė netikėtai didelį vežikų skaičių. 1572 m. Radvilos tarnyboje buvo 19–20 tarnybininkų (atitinkančių Sapiegos nuolatinius tarnus), 14–19 kamarininkų, 8–9 vežikai. VUB RS. F. 5, b. 67, Nr. 3408, l. 141–145v.

apgaulingas. Šios sumos didžiąją dalį sudaro gydytojo⁵⁹ ir kapelos išlaikymas. Tai rodo, kad prarasti prestižo ženklai palydos kokybėje buvo kompensuojami kitais būdais.

KLIENTELĖ?

Namų ūkio prieiga neleidžia išspręsti visų magnato aplinkos grupių kvalifikavimo problemų. Tačiau šioje perspektyvoje atsiskleidžiantis magnato–tarno ryšių intensyvumas nenuvilia. Jis rodo, kad artimiausia magnato aplinka buvo panardinta ne į politinį, o į ūkinį gyvenimą, todėl tarp šių žmonių dažniausiai mezgėsi ne patrono–kliento, o patriarchaliniai turtingojo ir neturtingojo, galingojo ir silpnojo ryšiai. Jų pobūdis leidžia aiškiau pamatyti ribą tarp magnato ūkinės ir politinės veiklos sferų. Žinoma, kilmingi tarnai galėjo balsuoti už ponui tinkamus nutarimus seimeliuose, teikti informaciją apie bajorų nuotaikas, agituoti pavietų bajoriją ir t. t. Šiuo požiūriu riba tarp tarno ir kliento buvo pralaidi, dažnai nusitrinanti. Bet tokius tarno veiksmus motyvavo ne emociškai prie pono prisirišusio kliento sielos balsas, o išskaičiavimas ir baimė prarasti darbo vietą. Tokio pobūdžio tarno–pono ryšys visiškai neatitinka klasikinio kliento apibūdinimo. Kuo mažiau uždirbi, tuo darbo vieta – brangesnė. Ši maksima nurodo, kaip turime apibūdinti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės magnato klientą. Jis – dažniausiai „senas tarnas“ (t. y. seniai ponui tarnaujantis), dažniausiai reguliarios algos jau negaunantis, kartkartėmis padedantis magnatui tvarkyti jo ūkį, kartais administruojantis seniūnijas, bet svarbiausia – turintis kitą darbą už magnato namų ūkio ribų, valdantis savo ūkius, turintis pavieto ar kunigaikštystės garbės arba net funkcionalias pareigybes. Apskritai tai ne tik pono, bet ir visuomenės žmogus.

Taikant šiuos apibūdinimus ir matant išaugtinę iš magnato namų ūkio kliento prigimtį nevalingai kyla klausimas, ar verta istorikui tiek vargti nustatant, kam ir kada galima kabinti „kliento“ etiketę? Galiausiai vis tiek toks tyrinėtojo voliuntarizmas beveik visada susilauks motyvuotos kritikos. Antai išnagrinėjus išmokų registrų medžiagą prie ankstyvųjų Leono Sapiegos klientų sąrašo labiausiai knieti prirašyti Joną Deltuviškį. Bet ar ne todėl, kad iš šios medžiagos apie jį beveik nieko nežinome? Jeigu taikysime čia pabrėžtą magnato namų ūkio ribos kriterijų, tai prie klientų reikėtų priskirti bent jau Steponą Loveiką ir Grigalių Terleckį. Bet tik nuo 1595 m.! O jei taip, kas mums gali garantuoti, kad vėliau jie nesugrįžo į Sapiegos namų ūkio segmentų gilumą? Jei atsižvelgsime į kai kurių registre minimų Sapiegos tarnų vėlesnę karjerą, tai galės susidaryti įspūdis apie

⁵⁹ Labiausiai stulbinantis 1595 m. atvejis, kai gydytojui Korbui buvo sumokėti 604 auksinai iš beveik 900 auksinų, skirtų visiems namų tarnams.

nuolatinę magnato paramą buvusiems tarnams. Štai 1593 m. pradėjęs kamarininku tarnauti Jonas Sokolinskis nuo 1608 m. pabaigos tapo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės raštininku Sapiegos vadovaujamoje kanceliarijoje. Bet kada jis nustojo būti Sapiegos tarnu? Ar tokiam kaičiam ryšiui su magnatu apibūdinti ne geriau būtų vengti pretenzingo, mokslininkų, o ne pačios istorijos turinio pripildyto klientinio ryšio termino? Belieka tikėtis, kad šis požiūris bus naudingas Andrzejaus Rachubos pranašaujamiems Leono Sapiegos klientelės tyrimams kaip Odisėjo lynas: leidžiantis išgirsti klientelizmo sirenų giesmę, bet kartu pritvirtinantis prie istorijos metodologijos laivo stiebo.

THE ODYSSEUS ROPE: SERVANTS OF THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA
CHANCELLOR LEON SAPIEHA AND THEIR ORGANIZATION IN THE LAST
DECADE OF THE 16TH CENTURY

Eugenijus Saviščevas

Summary

The article raises two challenges. The first is to discuss the household survey of approach investigate noble social environment and to find out how this approach is superior to the conception of the patronage. The second challenge is to check the household approach by specific case study conditions. For this purpose, we selected a complex source – the Grand Duchy of Lithuania Chancellor Leon Sapieha's servants' payment register.

A detailed study of the magnate household approach shows that by using it we can accurately describe relationships between the magnate and people of his environment, especially the separation of the magnate's servants from political clients. We used serial household documents – the magnate's book of income and expenses. A detailed Lithuania Chancellor Leon Sapieha's 1590–1598 household book survey shows the structure, organization, and internal interactions of different magnate household segments. This source also enables the reconstruction of the magnate's servants' serving conditions, career opportunities and the circumstances of service termination. Finally, the source allows to reconstruct the features of the magnate's "frames" policy.

Smaller and more concrete outcomes of this study are as follows. We investigated in detail the payment registry of the servants for almost eight years. Leon Sapieha generally hired more than 200 people, but in the given period Sapieha had a little less than a hundred. Most of them were domestic servants (housemen) and chamber servants (*komornicy*), and only a dozen of them belonged to the retainers (*sludzy obecny*) category. A large part of the retainers were co-opt from chamber servants. Typical early modern clients were only those few former retainers who remained in the master's environment in direct contacts with the magnate's household (stopped receiving regular salary from the magnate's treasury). So, in the last decade of the sixteenth century as Leon Sapieha's clients may be named Jan Dziewaltowski, Stefan Loweiko, Hrehory Terlecki, and maybe even one other person.

Priedas Nr. 1. LEONO SAPIEGOS TARNŲ BENDRAS VARDYNAS

Vardynas pateiktas originalo kalba, nes daugumos asmenų nepavyko identifikuoti, tad gali būti, kad dėl rašybos skirtumų atsirado to paties asmens sudvejinimų.

Sutrumpinimai: J – algininkas; N – namų tarnas; T – nuolatinis tarnas; U – urėdininkas; K (N) – taip pažymėti asmenys, įtraukti į kamarininkų sąrašą ir, matyt, per klaidą įrašyti į namų tarnų kategoriją išmokų registre. Atskirų kategorijų tarnų sąrašus (ne išmokas registre!) žr. straipsnio išnašas: 25 (nuolatiniai tarnai), 26 (algininkai), 27 (urėdininkai), 28 (kamarininkai), 30 (muzikantai). Prie kai kurių pavardžių skliausteliuose pateikti vardai nustatyti remiantis *Ingłot S. Op. cit.*

Adam, kapelionas – N
Adam, siuvėjas – N
Adamek, stalo tarnas – N

Balcer, chirurgas – N
Bartass, muzikantas – N
Bartoszek, muzikantas – N
Bartolon – K
Bielawski – K
Bielenski – T
Bieliewicz – K
Blinstrup – U–T
Boratynski – K
Borzyminski (Mateusz) – U
Brzostowski (Jan) – T
Brzychanski – K
Bussowicz – J
Bużinski – K

Chelmowski – K
chorążyć brasławski (Breslaujos
vėliavininkaitis), žr. Ukolski – K
Chrlonowski (Chranowski?) – J
Celarowski – N
Ciszkiewicz – K–T
Cieszkowski – N
Corb, gydytojas – N
Cwinta – žr. Kwinta
Czubakowski – K

Dembski – K
Dziewaltowski (Jan) – T
Ferens, virtuvininkas – T–J
Frąckiewicz – K–J
Frydrychowicz – J

Galemski – K
Galimski (Galeński) – T–U
Golynski – K–T
Głuchowski – K
Gorecki (Górecki) – K
Gosiewski (Aleksander?) – T–J

Gotard – T–J
Grachowski (Jan) – U
Gumowski (Jan) – K
Hanus, muzikantas – N
Haraburda – T
Hawryłowicz – K
Hersztopski – K
Hieronim, muzikantas – N
Holubicki (Korsak, Jan) – T
Hornawski – K
Horski – T

Iwan – N
Jaksimski – K
Jakubek – N
Jan, basista, muzikantas – N
Jan Biały – N
Jan Czarny – N
Jan, medžioklis – N
Janek Ikazeński – N
Janes Bakalard – N
Jandrzejka – N plg. U (?)
Jankowski – K–T
Jarmolicz – K
Jasiek, muzikantas – N
Jazoryk – K
Jelenski – T
Jelski (Józef) – K
Jelnicki – K (N)
Jesman – T
Jozka – K
Junził – T

Karaczon – T
Kędzierawski (Piotr) – J
Kiruc – K
Klein, Faustin – K
Klein, Jakob – K
Kobżyński – K
Kociszewski – T
Kodieracki – K

- Komorowski – K
Korsak, Daniel – K
Korsak, Jozef – K
Korsak, Samuel – K
Kosmowski – N
Kosowski – U
Koszczyk (Koszyk?) – K–T
kował (kalvis) – N
Kowalski – T
Krupowies – K
Krzesimski – K
Krzeski – K
Kuchmistrowicz – K
Kurcz (Michał) – K–T
Kurnicki – K
Kwinta – K

Lanicki – K
Lawrynek – K
Litecki (Letecki, Jerzy) – U
Łoweiko (Stephan), Mozyriaus vaiskis – T
Lukas, muzikantas? – N
Lukaszewicz – T
Lukomski, kunigaikštis – T
Lwowicz – K–T

Maffon, Antoni, vargonininkas – N
Marcin, trimitininkas – N
Masalski, kunigaikštis – K
Matys, virtuvės tarnas? – N
Matyss, tenorysta, muzikantas – N
Matyszek – N
Mazur, muzikantas – N
Mazur, Janek – N
Męcina – K
Miestowski – K
Milanowski – K
Młodowski – T
Mosalski – K
Narbut – K
Niemiec Malcher – K
Nowomiescki – T

Obieszko (Obuszko, Wasyl?) – K
Offanas – K
Olszewski – K
Ormienski – T
Ostrouch – T

Pac (Samuel), Vitebsko vaivadaitis – J
Parul – N
Paskowski (Jan) – U
Paulus, muzikantas – N
Paweł, virtuvininkas – N

Paweł, tenorysta, muzikantas – N
Pawłek, stalo tarnas – N
Piasecki – K–T
Pieczyński – U
Piotr, muzikantas – N
Piotrek, muzikantas? – N
Podber(e)ski – K
Podliadowski – K–T
Polikowski (?) – J
Połubinski (Iwan), kunigaikštis – K
Poniecki – K
Poradowski – K (N)
pracz (skalbėjas) – N
pracza (skalbėja) – N
Prokopowicz – K
Przeborowski – T
Przesiecki – K
Przewalski – K
Przystanowski – U
Pswokonski (?) – K
Psarski – T
Puciło, (Pusiło?), podėlininkas – K (N)

Ratomski – K
Rembieski (Stanisław) – K
Rysinski – T
Rubiec (Szymon) – U
Rubis (Jan) – K

Sawicki – T
Sielicki – K
Siemaszko – T
Sikora – N
Skorulski – K
Skotel (?) (Paweł) – J
Słotwinski – K
Sobek, muzikantas – N
Sokolinski (Janusz), kunigaikštis – K (?)–T
Sokolinski (Jan) – K
Spans, Hanus, daržininkas – N
Staniuczek, rūsininkas – N
Stankiewicz – K
Starzenski – T
stelmach (vežimų meistras) – N
Stephanek, muzikantas – N
Strawinski – K–T
Sudowski – T
Szemiaka – K–T
Sztokarski – K

Talko – K
Tarnovo kanauninkas? – T
Tarsa – K
Tchornicki – N

Terlecki, (Hrehor), Pinsko pastalininkis – T
Tiškevičius, vaivadaitis – (Cyszkewicz) – J
Tomas, muzikantas – N
Tryzna – T
Tupalski – K
Turski – T

Ungrim, Wlodimir, vokietis – K
Ukolski (Breslaujos vėliavininkaitis) – K

Walek, muzikantas – N
Walenty – U
Wankiewicz – T
Venceslaus, muzikantas? – N
Wdanowski (Jan) – K
Wilczek (Jan) – K
Wizgird (Wizgierd) – K–T

Wionski – T
Woderacki (Mikołaj) – U
Woiciech – U
Woiniłowicz – K–T
Woitaszek, vargonininkas – N
Wołowicz Samuel – T–J
Wrolyski – K

Zacharowski – K
Zadorski – K
Zalewski (Konstanty) – U
Zardecki – K
Zgłinski – K
Złotkowski – T

Żaba (Mikołaj) – K–T
Żabski – K
Żyżemski, kunigaikštis – K–T

Priedas Nr. 2. LEONO SAPIEGOS IŠMOKŲ TARNAMS REGISTRAS 1591–1599 M.

Sąraše išaiškytas tarnų eiliškumas. Stiekiant išaiškyti tikėtiną naujų tarnų chronologiją, registre po senų tarnų vardais prirašyti nauji tarnai nuo-
sekliai perkelti į sąrašo pabaigą.

Žymėjimų paaiškinimai. Į lentelę įtrauktos tik išmokų sumos, nefiksuojant smulkių pastabų apie išmokos aplinkybes, skolų už neišmokėtą at-
lyginimą tarpinės sumos, už tarnybos laiko pratęsimą, laikinus išvykimus iš tarnybos ir pan. Įtraukti tik atvejai, kai į rankas buvo duodami pinigai
drabužiams (audiniams – A, kailiams – F, odinėms (*kožuch*) – O, specifinis aprūpinimas audiniais (falendišu ir karazija) tarnybos pradžioje – Q¹),
pinigai, duoti iš malonės, – H; neišmokėto atlyginimo išmoka – D, pinigai vaistams (gydymui) – C; tarnybos pabaigai – Z (*na odstaniu*), nematomos
ar neįskaitomos vietos – X. **Išmokų laikas** nurodomas mėnesiais (S – sausis; V – vasaris; K – kovas; B – balandis; G – gegužė; Bi – birželis; L – liepa;
R – rugpjūtis; Rs – rugsėjis; Sp – spalio; La – lapkritis; Gr – gruodis) ir dienomis (pvz., La21 – lapkričio 21 d.). Keliuose vietose pažymėta nulinė (0)
diena reiškia šaltinyje tiksliai nenurodytą dieną. Sumos surašytos auksiniais, šaltinyje trumpinama zl – zlotų, t. y. lenkiški auksinai².

Tarnai (registro lapas)	Metai	Tarnybos laiko pradžia	1591	1592	1593	1594	1595	1596	1597	Iš viso (vi- dutiškai per ketvirtį)
Nuolatiniai tarnai		x	x	x	x	x	x	x	x	x
1. P(onas) (toliau – P.) Mozyriaus vaiks Steponas Loveika (Łoweiko Stephan)			L31–24+240 (D); La21–80; Q	Rs2–60; La18–40; Gr3–60	R1–80; R2–40	S21–40; K31–40; R29–80				784 14 (56)
2. P. Pinski pasto- lininkis Grigalius Terleckis (Terlecki Hrehor)			240 (D); L–140+100 ³ ; Q	Rs2–60; R1–80+4	R2–40	S21–40				900 13 (69)
3. P. (Sapiegos) arkl- dininkas Złotkowskis (Złotkowski)			210 (D); La–80+ ⁵ ; Q	R2–60; Rs17–50; Q ⁶	S14–40; K2–50; R1–80; R2–75	S21–75; K31–75; B14–40; R29–150; La5–75	S20–75; K28–75; Bi–75			1585 18 (88)

1 Toks aprūpinimas turėjo nusistovėjusią formulotę: „*Na samego falundiss, na pacholka karazia*.“ Dažniausiai šis įrašas buvo rašytas vertikaliai šalia
išmokų stulpelio. Čia ir toliau išnašose su kaburėmis pateikiamas laisvas šaltinio teksto vertimas.
2 Sumos pateikiamos lenkiškais auksiniais, nes į šią monetą buvo orientuota Sapiegos sąskaityba, žr. 56 straipsnio nuoroda.
3 „Išmokėta iš Lukiano (?) Naugarduke.“
4 „Iš Polocko miestiečių paėmė 200.“
5 „Iš p. Civinskio (?) paėmė 300.“

Tarnai (registro lapas)	Metai	Tarnybos laiko pradžia	1591	1592	1593	1594	1595	1596	1597	Iš viso (vi- dutinškai per ketvirtį)
Nuolatiniai tarnai		x	x	x	x	x	x	x	x	x
4. P. Sudovskis (Su- dowski)				Rs28-200 (D) Q	K31-50; Rs2-60	S14-40; G22-50; R1-120	—	Rs1-25; La17-25	B1-25	595 21 (28)
5. P. Lukaševičius (Lukaszewicz)			180 (D) ⁷ Rs2-60+50; Q							590 4 (72)
6. P. Galimskis (Ga- limski)			L27-120 (D); Q	Rs2-60; S1-180 (D)	S14-40; S28-140; S2-50 (H)					590 9 (65)
7. Kunig. Lukomskis (x. Lukomski)			Rs28-180 ⁸	K31-50; Rs2-60; Q	R1-40; R2-40	S21-40; K31-40				450 13 (34)
8. P. Holubickis (Ho- lubicki)		Pradėjo tar- nauti 1590 m. Gardine	Bi1-50; Rs28-200; La21- 130+100; Q	Rs2-60; La12-15; Gr1-30	—	S12-50+80; Gr4-250+12				977 16 (61)
9. P. Mlodovskis (Mlodowski)		Pradėjo tar- nauti 1591 m. spalio 8 d. Krokuvoje	La21-40; Q	K31-50; Rs2-60	S14-40	La5-40	K28-40; Bi28-40; La10-30	Rs17-20		360 19 (19)
10. P. Kovalskis (Kowalski)		Pradėjo tar- nauti 1591 m. spalio 27 d. Minske	La21-40; Q	K31-50						90 2 (45)
11. P. Sudkovskis (Sudkowski)		Pradėjo tar- nauti 1592 m. vasario 1 d.		K31-50; Rs2-60; Q	S14-40 ⁹					150 5 (30)

⁶ „Iš izdo jam dovanota 1000. Karazijos duota dviem tarnams.“

⁷ „Ši skola jam susidarė iki (1591) šv. Jono. Tais pat metais jis paėmė iš Mendzirečės činšo – 300.“

⁸ Išmoka kartu su iki 1591 m. šv. Jono susidariusia 80 auksinų skola.

⁹ Pasitraukė iš tarnybos Mendzirečėje 1593 m. sausio pabaigoje.

Tarnai (registro lapas)	Metai	Tarnybos laiko pradžia	1591	1592	1593	1594	1595	1596	1597	Iš viso (vi- dutiškai per ketvirtį)
Nuolatiniai tarnai		x	x	x	x	x	x	x	x	x
12. P. Bžostovskis (Bzostowski)		Išprašė i tar- nybą Bialoje, bet pradėjo tarnauti nuo 1592 m. vasario 4 d. Vilniuje	x	K31–50; Rs2–60; Q	S14–40; R1–50; R2–40; Gr17–40	K31–40; R29–120; La5–40	S20–40; K9–50; Bi29–40	V1–80; V22–40; Rs1–50; La17–40; Gr18–40	B1–80	940 21 (45)
13. P. Turskis (Turski)		Pradėjo tar- nauti 1592 m. vasario mėn. Vilniuje		K31–50; Rs2–60; Q	S14–40; K8–20; R1–70; R1–50 (Z)	Išbrauktas iš tarnų sąrašo				290 6 (48)
14. P. Jeleniskis (Jelenski)		Pradėjo tar- nauti 1592 m. vasario mėn. Vilniuje		K31–50; Rs2–60; La18–40; Q	S14–40; R1–80; R2–40	S21–40; K31–40; G11–40; La5–40; R29–40	S20–40; K28–40			590 13 (45)
15. P. Karačonas (Karaczon)		Pradėjo tar- nauti 1592 m. vasario mėn. Vilniuje		K31–50; Rs2–60; Gr24–40; Q	S14–40; R1–40; R2–25	S21–25; K31–40; R29–80; La5–40	S20–40; V19–40; K28–40; V27–50; Bi28–40	S8–40; B11–20; G28–30; L24–50		790 20 (40)
16. P. Kociševskis (Kociszewski)		Pradėjo tar- nauti 1591 m. gruodžio 17 d. Janove		K31–50; Rs2–40; Gr19–20; Q	S14–40; R1–40; R2–20	Išbrauktas iš tarnų sąrašo				210 6 (35)
17. P. Risinskis (Rysinski)		Pradėjo tar- nauti 1592 m. sausio 4 d.		K31–50; Rs2–60; Q	S14–40; R1–90; R2–40	S15–35 (F); S21–40; K31–40; R29–80; La5–40	S20–40; K28–40+100; L25–140 (Z)			835 13 (64)
18. P. Jundila (Jundzil)		Pradėjo tarnau- ti nuo 1592 m. didžiojo pas- ninko		K31–50; Rs2–60; La12–40; Q	R1–40; KX–28 (D); R2–40	S6–A; S28–60				318 9 (35)

Tamai (registro lapas)	Metai	Tarnybos laiko pradžia	1591	1592	1593	1594	1595	1596	1597	Iš viso (vi- dutiškai per ketvirtį)
Nuolatiniai tarnai		x	x	x	x	x	x	x	x	x
19. Kunig. Horskis (x. Horskis)		Pradėjo tar- nauti 1592 m. liepos 17 d. Krokuvoje		Rs2-60	R1-50; R2-50	S21-40; K31-80; R29-40; Gr12-220 (D); Gr13- 26/18/12 (Z) ¹⁰				666 /18/12 10 (66)
20. P. Bielienskis (Bielienski)		Pradėjo tarnu tarnauti 1593 m. sausio 14 d.			S14-40+50; K8-50; R1-40+100 +50 ¹¹ ; R2-40; A	K31-40; R29-80; La5-40	S20-40; K28-40; Bi29-40+ 500 (H); Rs24-40+40 +A	V1-40; L24-40; Rs1-50; La17-70	B1-50; Bi20-50 Išbrauktas iš tarnų sąrašo	1430 18 (79)
21. P. Novomiesckis (Nowomiescki)		Pradėjo tar- nauti 1592 m. rugšėjo 1 d.		Sp19-40	S14-40; K29-40; R1-40; R2-40	S21-40; R29-120; La5-40	S20-40; K28-60; Bi28-40; R11-80 (Z)			620 12 (52)
22. P. Žaba (Žaba)		Pradėjo tarnauti 1592 m.	Žr. kamari- ninkų sąrašą	Rs27-40	S14-40; R1-40+40 (Z)	Išbrauktas iš tarnų sąrašo. Po juo – Golynski				160 4 (40)
23. P. Ostrouchas (Ostrouch)		Pradėjo tarnau- ti nuo 1592 m. rugšėjo 1 d.		Rs2-40; Q	R1-40+40 (Z) + Rs30-40 (Z)	Išbrauktas iš tarnų sąrašo				160 4 (40)
24. P. Blinstrubas (Blinstrup)		Pradėjo tarnau- ti nuo 1592 m. vasario mėn. Vilniuje		K31-50; Rs2-60; Q	Po juo – Samuel Wolowicz					110 3 (37)
25. P. Vionskis (Wionski)				S4-15; Rs29-50; Q	S14-40					105 4 (26)

¹⁰ „Tą pačią dieną išvyko iš Varšuvos.“

¹¹ „Iš Mendzirėčės urėdininko.“

Tarnai (registro lapas)	Metai	Tarnybos laiko pradžia	1591	1592	1593	1594	1595	1596	1597	Iš viso (vi- dutiniskai per ketvirtį)
Nuolatiniai tarnai		x	x	x	x	x	x	x	x	x
26. P. Psarskis (Psarski)		Pradėjo tarnau- ti nuo 1592 m. kovo			Q ¹² +25+30 (F)+125	Išbrauktas iš tarnų sąrašo				180 4 (45)
27. P. Ormienskis (Ormienski)		Pradėjo tarnau- ti nuo 1589 m. spalio 17 d. Malodiečn ¹³			50+80+75+ +50 ¹⁴	S21-25; K31-25; R29-50				355 6 (59)
28. P. Piaseckis (Piasecki) (užbrauktas)		Pradėjo tarnu tarnauti 1593 m. sausio mėn.			R1-40; R2-40 ¹⁵					80 2 (40)
29. P. Staženskis (Starzenski)		Pradėjo tarnau- ti nuo 1593 m. vasario 10 d. Čarnavičiuose			R1-40	S21-100	Po juo – Gotard			140 3 (47)
30. P. Tryzna (Tryzna)		Pradėjo tarnau- ti nuo 1592 m. gegužės		R2-60; La18-40	R1-80; R2-40	S21-40; K31-40; R29-80; Sp5-40	S20-40; K28-60; Gr11-60	G28-40; L24-40	B1-50	710 19 (37)
31. P. Stravinskis (Strawinski)		Pradėjo tarnau- ti nuo 1593 m. lapkričio 23 d. Minske				S21-40; R29-80; La5-40	G25-50; +A			210 8 (26)
32. P. Savickis (Sawicki)		Pradėjo tarnau- ti nuo 1594 m. birželio 21 d. Mendzirečėje				R29-25	K28-25+ ¹⁶ L27-25			100 6 (17)

¹² Jam ir dviem jo tarnams.

¹³ „Pradėjo tarnauti už 100 auksinų kasmetį atlyginimą.“

¹⁴ „Iš Fabijono (?) – 50; iš P. Božynskio (?) – 80; iš rietaviškių (?od Retowiazn) – 75; iš Jelskio – 50.“

¹⁵ „Šis nužudytas Vilniuje.“

¹⁶ „Iš Horobovicy pinigų paėmė, neįskaitant už išlaikymą – 25.“

Tarnai (registro lapas)	Metai	Tarnybos laiko pradžia	1591	1592	1593	1594	1595	1596	1597	Iš viso (vi- dutinškai per ketvirtį)
Nuolatiniai tarnai		x	x	x	x	x	x	x	x	x
33. P. Podliadovskis (Podludowski)		Pradėjo tarnau- ti nuo 1594 m. rugpjūčio 29 d.				R29-50	Po juo – Ciszkievicz			50 1 (50)
34. P. Jankovskis (Jankowski)		Pradėjo tarnau- ti nuo 1594 m. rugpjūčio mėn.			Žr. kamari- ninkų sąrašą	R29-10	K28-20; Bi28-10	Bi7-30. Išbrauktas iš kamarinin- kų sąrašo	Po juo – Ferenc	70 7 (10)
35. P. Siemaška (Siemaszko)		Pradėjo tarnau- ti nuo 1594 m. Liubline			Žr. kamari- ninkai ¹⁷	K9-10; K28-30				10 1 (10)
36. P. Šemiaka (Szemiaka) ¹⁸		Pradėjo tarnau- ti nuo 1596 m. balandžio 16 d.					Žr. kamari- ninkai	Bi26-40; Rs1-50; La17-70	Bi1-40	200 4 (50)
37. P. Vainilavičius (Woinilowicz)		Pradėjo tarnau- ti nuo 1595 m. liepos 28 d.				Žr. kamari- ninkai	80 ¹⁹	Rs1-50; La17-40	V1-50; Bi3-60	280 8 (35)
38. P. Gostievskis (Gasiewski)		Pradėjo tarnau- ti nuo 1596 m. sausio 4 d.					Žr. alginin- kai	L25-40; La17-40	Bi1-25	105 3 (35)
39. P. Lvovičius (Lwowicz)		Pradėjo tarnau- ti nuo 1596 m. rugpjūčio 27 d.						Žr. kamari- ninkai ²⁰	Irašų nėra	0
40. Kunig. Žyžemskis (x. Żyżemski)		Pradėjo tarnau- ti nuo 1596 m. liepos 18 d.					Žr. kamari- ninkai	Rs2-20; La17-20; Gr11-50	Bi1-30	120 3 (40)

¹⁷ 46 l. esančiame bendrame kamarininkų sąrašė ties jo pavarde prirašyta – „Nuo 1596 m. balandžio 16 d. [tarnauja] kaip tarnas“ (za stugą d. 16 april a° 96).

¹⁸ Nuo čia imtinai visi įrašai nauja ranka.

¹⁹ Šiuos pinigų paėmė Slanime iš čišo.

²⁰ 46 l. esančiame bendrame kamarininkų sąrašė ties jo pavarde prirašyta – „Nuo 1596 m. rugpjūčio 27 d. [tarnauja] kaip tarnas“ (za stugą d. 27 augus a° 96).

Tarnai (registro lapas)	Metai	Tarnybos laiko pradžia	1591	1592	1593	1594	1595	1596	1597	Iš viso (vi- dutiškai per ketvirtį)
Nuolatiniai tarnai		x	x	x	x	x	x	x	x	x
41. P. Golynskis (Golynski) ²¹		Pradėjo tarnau- ti nuo 1595 m. gruodžio 30 d. Varšuvoje	x				Žr. kamari- ninkų sąra- šą. Iš ten išbrauktas	L10-50; Rs1-50; La17-40	B1-100(Z)	140 4 (35)
42. P. Samuelis Valavičius (Wolowicz Samuel)		Pradėjo tarnau- ti nuo 1596 m. gegužės 8 d. Varšuvoje						Žr. alginin- kai	B1-30	30 1 (30)
43. P. Visgirdas (Wizgierd) ²²						Žr. kamari- ninkai	Rs13-10	S29-20; L23-10		40 4 (10)
44. P. Gotardas (Gotard)		Pradėjo tarnau- ti nuo 1596 m. ? 21 d.						Žr. alginin- kai	B1-30	30 1 (30)
45. P. Ciškievičius (Ciszkiewicz)		Pradėjo tar- nybą 1597 m. vasario 4 d.						Žr. kamari- ninkai	B1-30; L10-30 ²³	590 (?) 2 (30)
46. P. Ferencas, virtuvininkas (Ferens kuchmistrz)		Pradėjo tarnau- ti nuo 1597 m.						Žr. alginin- kai	B1-25	25 1 (25)
47. Kunigas, Tarnovo kanauninkas (?) (x. canonic tarnowski)		Pradėjo tarnauti nuo 1596 m.						Gr26-100; Sp6-100	B0-100; G5-285 (H)	585 5 (117)
Iš viso			2 974	2 940	3 413	3 262	2 900/18/ 12²⁴	1 420	1 510	43,4

²¹ Nuo čia imtinai surašyti nauji tarnai, prirašyti senų tarnų skiltyse. Kamarininkų sąrašė prie jo prirašyta, kad tarnauja nuo (15)94 m. liepos.
²² Prirašytas sena ranka.

²³ Toliau neaiškūs priedas – lyg ir dar kartą 30 ir dar 500.

²⁴ Pirmasis skaičius – auksinai, antrasis (skaičius po pirmojo pasivirojo brūkšnio) – grašiai (santykis 1 auksinas = 30 grašių), trečiasis skaičius – pini-
gėliai (santykis 1 grašis = 10 pinigėlių).

Tarnai (registro lapas)	Metai	Tarnybos laiko pradžia	1591	1592	1593	1594	1595	1596	1597	Iš viso (vi- dutiškai per ketvirtį)
Kamartininkai		x	x	x	x	x	x	x	x	x
1. Jelskis (Jelski)			R23-30; La21-10	K31-5; Rs1-10	S14-10; RX-20	S21-5; K31-10	—	XX-10; XX-50	Išbrauktas iš kamartinin- kų sąrašo	160 20 (8)
2. Kžeskis (Krzieski)			200 ²⁵	K31-5; Rs2-10+9 (A)+15 (F)	S14-10; G17-60 (Z)	Išbrauktas iš kamartinin- kų sąrašo				309 8 (14)
3. Podliadovskis (Podliodowski)			Rs10-30; Sp29-10 (F)	K31-5; Rs2-10+ 12 (F) +9 (A)	B16-5; R2-10	S21-10	Išbrauktas iš kamartinin- kų sąrašo, žr. tarnai			101 10 (10)
4. Piaseckis (Piasecki)			La22-10	K31-5; Rs2-10+9 (A)+14 (F)	S14-5	Išbrauktas iš kamartinin- kų sąrašo, žr. tarnai	Po juo – Joseph Korsak			53 5 (11)
5. Kurčas (Kurcz)			R23-15	K31-5; L16-3/22 ir 1/2; L28-9/11/2; Rs2-15 (F)+9 (A) + A	S14-5	S21-40. Žr. tarnų sąrašą				102/3/11 10 (10)
6. Šemiaka (Szemiaka)			Rs10-20; Gr26- 10+12 (F)	K31-5; Rs2-10+12 (F)+A	S13-10; R2-10	S21-10; K31-5	Žr. tarnai			114 11 (10)
7. Bielavskis (Bielawski)			SpX-5; R-15; Gr-5	K-5; Rs-10 +12 (F) + A	S9-4; S14-5; R2-10	S21-5				76 10 (8)
8. Samuelis Korsakas (Korsak Samuel)			R4-6; Sp5-5	K31-5; G3-8; Rs2- 10+12 1/2 (A)	S14-5; B22-5; G17-10; R2-10	S21-5	—	G28-5; B124-5; L16-16 (A); La17-5; La30-12 (F)	B1-5; B3-45. Išbrauktas iš kamartinin- kų sąrašo	174/15 23 (8)

²⁵ Iš kaž kurios valdos (?) „činšo paėmė mažiausiai 200 auksinų“ (*ad minimum 200 zł*).

Tarnai (registro lapas)	Metai	Tarnybos laiko pradžia	1591	1592	1593	1594	1595	1596	1597	Iš viso (vi- dutiškai per ketvirtį)
Kamarininkai	x		x	x	x	x	x	x	x	x
9. Vdanovskis (Wdanowski)			R23-15; Sp22-5; Gr14-5	K31-2½; B14-5; Rs2-8 +12½ (F)+A	L11-5; R2-10	—	—	L9-15; La11-14 (F); Sp14-16 (A)	B1-10	123 23 (5)
10. Skorulskis (Skorulski)			La22-30	Rs2-10+6 (F)+A	S14-5; R2-10	S21-5; K31-5	—	S24-15; Rs15-12/15 (F)	K31-15	120/15 22 (5)
11. Gluchovskis (Gluchowski)			R23-10	K31-3; Rs2-8+12 (F)+A	S14-5; R2-10	S21-5; V9-15; K31-5	—	S21-15; Sp5-5 (C); La17-5; Gr16-12/15 (F)	V21-5 (C); V27-5 (C); K21-10	130/15 22 (6)
12. Jarmoličius (Jarmolicz)		Pradėjo tarnau- ti nuo 1592 m. kovo mėn.		R2-10+A	K5-10; R2-10. Išbrauktas iš kamarinin- kų sąrašo	Po juo – Krzesimski				30 4 (7)
13. Visgirdas (Wizgierd)				S15-10; K31-4; Bil15-10; Rs2-8+12 ½ (F)	S14-4	Žr. tarnai ²⁶ . Po juo – Jozka				49/15 9 (5)
14. Štakorskis (Sztakorski)				K31-3; K2-10+12 (F); Rs2-10	R2-10	K31-5; B5-5; Išbrauktas iš kamarinin- kų sąrašo	Po juo – Chelmow- ski			55 9 (6)
15. Olševskis (Oliszewski)				Rs2-10; kailin-12	—	S21-5. Išbrauktas iš kamarinin- kų sąrašo	Po juo – Jazoryk (?)			27 6 (4)

²⁶ Bendrame kamarininkų sąrašė ties jo pavarde prirašyta „nuo 1595 m. balandžio 2 d. [tarnauja] kaip tarnas“ (*za służę d. 2 aprylis A° 95*).

Tamai (registro lapas)	Metai	Tarnybos laiko pradžia	1591	1592	1593	1594	1595	1596	1597	Iš viso (vi- dutiškai per ketvirtį)
Kamarininkai		x	x	x	x	x	x	x	x	x
16. Pšesieckis (Przesiecki)		Pradėjo tarnau- ti nuo 1591 m. lapkričio mėn. Minske		Bi2-10	S1-10; R2-10	S21-30 (Z) ²⁷	Išbrauktas iš kamarinin- kų sąrašo			60 6 (10)
17. Prokopovičius (Prokopowicz)		Pradėjo tarnau- ti nuo 1591 m. lapkričio mėn. Minske		Bi19-4; Gr31-10; Rs2-10	Bi1-10; R2-10	S21-5; K31-5	—	Bi24-15	Bi1-5	74 20 (4)
18. Krupoviasas (Krupowies)		Pradėjo tarnau- ti nuo 1591 m. lapkričio mėn. Minske		K31-5; Br17-10; Rs2-10	S1-5; R2-10	K31-5. Išbrauktas iš kamarinin- kų sąrašo	Po juo – Hersztowski (?)			45 8 (6)
19. Stankevičius (Stankiewicz)				K31-4; Rs2-10+12 (F)	S14-5; R2-10	S21-5	—	—	BX-25; BiX-30	101 20 (5)
20. Havrilavičius (Hawryłowicz)				Rs2-10	S14-5; R2-20	S24-30 (Z) ²⁸	Išbrauktas iš kamarinin- kų sąrašo. Po juo – Bartolon			65 8 (8)
21. Vainilavičius (Woinilowicz)		Pradėjo tarnau- ti nuo 1592 m. rugsejo mėn.		12 (F); K31-10	Gr26-25	K31-5	Žr. tarnai	Po juo – Mosalski		57 8 (7)
22. Goreckis (Gorecki)		Pradėjo tarnau- ti nuo 1592 m.		K31-4; Rs2-8 +12 (F)	S14-5; R2-10	S21-5; K31-5				49 9 (5)
23. Rembieskis (Rembieski)			La21-20+ 12 ½ (F)	1) Rs2-10; 2) ²⁹ Gr14-10+20 (F)+20	—	S21-10	Po juo – Galemski			92/15 9 (10)

²⁷ „Pasitraukė iš tarnybos 1594 m. sausio 21 d. Vilniuje.“

²⁸ „Pasitraukė iš tarnybos 1594 m. sausio 24 d. Vilniuje.“

²⁹ Originale pirmiausia įrašytas antras įrašas, todėl registrą vedęs asmuo šiuos įrašus sunumeravo. Tai rodo, kad žurnalo chronologijoje yra nenuosek-
lumų.

Tarnai (registro lapas)	Metai	Tarnybos laiko pradžia	1591	1592	1593	1594	1595	1596	1597	Iš viso (vi- dutiškai per ketvirtį)
Kamarininkai		x	x	x	x	x	x	x	x	x
24. Ponieckis (Poniecki) (užbrauktas)			1591 m. ³⁰	V29-20; Rs2-10 + 30 (Z)	Išbrauktas iš kamarinin- kų sąrašo	Po juo – Mi- lanowski				60 4 (15)
25. Sielickis (Sielicki) (užbrauktas)			Irašų nėra	Išbrauktas iš kamarinin- kų sąrašo	Po juo – Malcher Niemec					0
26. Hornavskis (Hornawski)						V26-10; K31-10	Išbrauktas iš kamarinin- kų sąrašo	Po juo – Stolwinski		20 2 (10)
27. Čubakovskis (Czubakowski)				K31-2½; Rs2-5	S14-2½; R2-5	S21-2½; K31-4	—	B31-20; Bi1-5	K19-30 (Z). Išbrauktas iš kamarinin- kų sąrašo	76/15 20 (4)
28. Kobžynskis (Kobrzynski)			R23-15; Rs2-8	K31-3+8; Rs2-15+F+ 12 (F)+A	V21-10	K26-5	S20-5; Bi29-5	G28-25+A; Gr14-16; Gr18-12 (F); Gr19-10	B1-5; B28- 50 (Z)+ 16 (F)+A	220 23 (10)
29. Jonas Sokolinskis (Sokolinski Jan ³¹)					X (A); S14-2½; G7-100+30	—	—	Sp12-15		147/15 15 (10)
30. Lvovičius (Lwowicz)		Pradėjo tarnauti nuo [1592 m.] liepos 1 d. Breslaujoje		Rs2-10+12 (F)	Gr26-20	—	La18-30	Rs1-30	Žt. tarnai	102 20 (5)
31. Zglinskis (Zglinski)				12 (F)	S14-5; R2-10	S21-20	Po juo – Rubiec			47 5 (9)
32. Čiškievičius (Ciszkiewicz) ³²		Pradėjo tarnau- ti nuo 1593 m. gegužės 4 d. Vilniuje			R2-5	Po juo – Dembski				5 1 (5)

³⁰ 1591 m. „[šis] javus Slanime kėlė, činšą iš visų (*połownię*) surinko“.

³¹ Vardas prirašytas virš pavardės, kitu braižu.

³² Vargu ar identifikuotinas su „*województwo*“ *Cyszkiewicz*“, įrašytu algininkų sąrašė.

Tarnai (registro lapas)	Metai	1591	1592	1593	1594	1595	1596	1597	Iš viso (vi- dutiniskai per ketvirtį)
Kamarininkai		x	x	x	x	x	x	x	x
41. Vladimiras Ungrimas, vokiečių (Włodimir Ungrim niemec)	Tarnybos laiko pradžią x Pradėjo tarnau- ti nuo 1596 m. kovo 2 d. Krokuvoje							B1-5	5 1 (5)
42. Faustinas Kleinas (Faustin Klein)							Bi8-2/15; Bi24-5; Rs2-12 (C); La16-3; Gr12-16 (F)	Po juo – Ja- kob Klein	38/15 4 (10)
43. Jakobas Kleinas (Jakob Klein)								B1-3	3 1 (3)
44. Kuchmistravičius (Kuchmistrowicz)	Pradėjo tarnau- ti nuo 1595 m. balandžio 12 d.					Gr29-9	Bi24-10; Rs17-1/5; Rs28-5	B1-5	30/5 6 (5)
45. Juozapas Korsakas (Korsak Joseph) ³⁵							Bi1-10; Bi24-20; La17-20	B1-10; G14-20 (H)	80 7 (11)
46. Kžesimskis (Kżesimski)	Pradėjo tarnau- ti nuo 1597 m. kovo 12 d.							Irašų nėra	0
47. Jozka (Jozka)	Pradėjo tarnau- ti nuo 1597 m. kovo 18 d.							Irašų nėra	0
48. Chelmovskis (Chelmowski)	Pradėjo tarnau- ti nuo 1597 m. liepos 22 d.							Irašų nėra	0
49. Jazorykas (?) (Jazoryk?)	Pradėjo tarnau- ti nuo 1596 m. lapkričio mėn.							B1-5	5 1 (5)

³⁵ Imtinai nuo čia pateikiami naujų kamarininkų vardai, papildomai įrašyti po senais kamarininkais.

Tamai (registro lapas)	Metai	Tamybės laiko pradžia	1591	1592	1593	1594	1595	1596	1597	Iš viso (vi- dutiškai per ketvirtį)
Kamartininkai		x	x	x	x	x	x	x	x	x
50. Herštopskis (Hersztopski)		Pradėjo tamau- ti nuo 1597 m. gegužės mėn.							Irašų nėra	0
51. Bartolonas (Bartolon)		Pradėjo tamau- ti nuo 1596 m.						S24-12; Sp30-4; Gr27-4+16 (F)	B1-4; Bi-7; L1-4	53 6 (9)
52. Mosalskis (Mosalski)		Pradėjo tamau- ti nuo 1596 m. spalio 10 d.							B1-5; Rs7-15+16 (F)	36 4 (9)
53. Galemiskis (Galemski)								Bi24-15	B1-5	20 4 (5)
54. Milanovskis (Milanowski)					K31-5; B5-5		S20-5; Bi29-5; Rs3-10	S-16; XX-10+2 (F); L31-15	V9-16 (F); B1-15	104 12 (8)
55. Merkėlis, vokiečis (Malcher Niemec)					S21-10; 115 ³⁶		R30-20; Rs9-10; Gr7-50	V11-20; G28-20; L1-30	Išbrauktas iš kamarinin- kų sąrašo	275 12 (13)
56. Slotvinskis (Slotwinski)								Bi1-3+12; La11-3; La25-12/15 (F)		30/15 4 (7)
57. Jonas Rubiecas (Rubiec Jan)								V11-5; K25-8 (F); R12-15; LaX-16 (F); XX-5	B1-5; G5-12 (F); G-10	76 6 (13)

36 „Kelionei į Gdanską.“

Tarnai (registro lapas)	Metai	Tarnybos laiko pradžia	1591	1592	1593	1594	1595	1596	1597	Iš viso (vi- dutiškai per ketvirtį)
Kamarininkai		x	x	x	x	x	x	x	x	x
58. Dembskis (Dembski)								Bi7-5; Bi24-10	V26-10; XX-15; B1-5	45 5 (9)
59. Vilčekas (Wilczek)							Išbrauktas iš kamarinin- kų sąrašo	Gr9-12 (F)		12 1 (12)
Iš viso			503/15	785/18/11	623	356	230/9/2	877/5	313	7,7
[Namų tarnai]			1591	1592	1593	1594	1595	1596	1597	
1. P. Korbas, daktaras (doctor Corb ³⁷)		Pradėjo tarnau- ti nuo Naujųjų metų 1594 m. Vilniuje				S21-116/20; K31-116/20; R29-233/10	S21-116/20; K28-145/25; Rs13-50; Sp14-291/20	S26-145/25; Rs1-100; Sp30-100		1416/20 12 (118)
2. P. Balceris, chirurgas (Balcer cyrulik)		Pradėjo tarnau- ti nuo 1593 m. sausio 15 d.			S18-30 ³⁸ ; V22-20; G28-10	S21-20; K31-12½; R29-25	S19-15 (F); S20-12/15; K28-35; La15-35; La28-12½	B11-15; L24-12/15; Rs1-12/15; La11-30 (F)	S16-25; K25-100 (Z)	422/15 18 (23)
3. Adomas, kunigas, kapelionas (Adam Caplan)						S21-15; K31-15; R29-30	Rs25-15	L24-15; Rs1-15; Sp26-15 (F); La17-15	V21-30; B1-15	180 14 (13)
4. P. Kosmovskis (Kosmowski)								G16-50; Bi24-100; Sp23-20	Bi12-100; L6-15	285 7 (41)
5. Jonas, bakalauras (Janes Bakalard)		Pradėjo tarnau- ti nuo 1597 m. vasario 1 d.							V9-40; Bi7-40; Gr26-15	145 4 (36)

³⁷ Su šiuo daktaru Sapiega palaikė ryšius gerokai anksčiau. Tai liudija 1590 m. sausio 5 d. Varšuvoje sudarytas Sapiegos chirografinių skolų sąrašas, kuriame nurodoma, kad kancleris buvo skolingas daktarui Korbui 373 auksinus (žr. nagrinėjamos Sapiegos namų ūkio knygos l. 25).

³⁸ Vaistams ir įvairioms priemonėms.

Tarnai (registro lapas)	Metai	Tarnybos laiko pradžia	1591	1592	1593	1594	1595	1596	1597	Iš viso (vi- dutiškai per ketvirtį)
[Namų tarnai]		x	x	x	x	x	x	x	x	x
12. Petras (Piotr) (muzikantas)		Jo tarnyba prasidėjo nuo 1591 m. šv. Jono	Sp15-10	K28-20; G18-10; La18-12½ (F); La21- 18/22½	S14-15; XX-100; R3-50	S21-15+15 (F); V1-30	—	—	V5-15	311/71 9 23 (14)
13. Steponukas (Stephanek) (muzikantas)		Pradėjo tarnau- ti nuo 1593 m. vasario 1 d. Varšuvoje			VX-7½; V26-20³⁹; K9-10; Bi1-10; R3-10	S21-10+15 (F); K31-10	Po juo – Matyss tenorista			92/15 6 (15)
14. Motiejus, tenoras (Matyss tenorista) (muzikantas)								G17-8; G28-16 (F)+8; Bi24-8; Sp33-8	S16-8+5 (F); Rs4-16	77 5 (14)
15. Baltramiejukas (Bartoszek) (muzikantas)							S12-4; B24-4; R16-10	G17-10; Bi0-10; Bi28-10; Sp3-10	S6-10+6 (F); B6-10; LX-10	94 10 (9)
16. Jokūbiukas (Jasiek⁴⁰) (muzikantas)					S12-3; B24-3; L16-2	S4-3; K31-3	—	Bi24-5; Sp23-5	S16-5+5 (F); B26-8; Rs4-10	52 18 (3)
17. Tomas (Tomas) (muzikantas)					S12-3; B24-3; L16-3	S4-3; K31-4	—	G17-8; Bi5-8; Bi24-8; Sp23-8	S16-8+5 (F); V20-10; B26-10; Rs4-10	91 18 (5)
18. Hanusas (Hanus) (muzikantas)					S12-3; B24-3	Po juo – Bartasz Basista				6 2 (3)

³⁹ „Slanime iš Visgirdo.“

⁴⁰ Virš jo vardo įrašas: „1593 m. Jo Malonybė šioms dainininkams nusprendė duoti atlyginimą“ (Anno 1593 Je° Msc spiewaczkom tym solarium pos-
tupić ruczył).

Tarnai (registro lapas)	Metai	Tarnybos laiko pradžia	1591	1592	1593	1594	1595	1596	1597	Iš viso (vi- dutiniskai per ketvirtį)
[Namų tarnai]		x	x	x	x	x	x	x	x	x
19. Bartošas, bosistas (Bartasz Basista) (muzikantas)								G17-8; Bi5-8; Bi24-8; Sp23-8	S16-8+5 (F); B26-8; Rs4-8	61 6 (10)
20. Valentukas (Valekas) (Walek) (muzikantas)					S12-3; B24-3	—	—	G17-8; Bi5-8; Bi24-8; Sp23-8	S16-8+5 (F); B26-10; Rs4-10	71 18 (4)
21. Petriukas (Piotrek) (muzikantas?)					S4-2½; K31-2½	—	—	G17-2/15; Bi5-3; XX-2/15; Bi24-3; L23-3/7 (A); Sp23-3	S16-3+3 (F); V9-6; B26-3; Rs4-3 Po juo – Paulus	40/7 16 (4)
22. Paulius (Paulus) (muzikantas?)								G17-6; Bi5-6; Bi24-6; Sp33-8	S16-6+5 (F); B26-6; Rs4-6	49 7 (7)
23. Komarovskis (Komorowski)						S4-2½; K31-2½	Išbrauktas iš kamarinin- kų sąrašo	Po juo – Jandrzejik		5 2 (2)
24. Andriukas seniū- nas (?) (Jandrzejik starasta (?))								G17-8; Bi5-8; Bi24-8; Sp23-8	S16-8+5 (F); KX-8+6; Rs4-10	69 6 (11)
25. Staniukas, rūsi- ninkas (Staniuczek piwniczy)				Bi8-1 ir ½; R23-10; Gr14-4+2/26 (F)+8 (D)	S14-4+3½ (F); G31-8	—	—	G15-5 (C); G26-15; G28-4 (C)	V9-10+4 (F); K30-15 (C)+5; B30-20 (C); L2-10 (C)	136/11 20 (7)

Tarnai (registro lapas)	Metai	Tarnybos laiko pradžia	1591	1592	1593	1594	1595	1596	1597	Iš viso (vi- dutiniskai per ketvirtį)
[Namų tarnai]		x	x	x	x	x	x	x	x	x
26. Martynas, trimiti- ninkas (Marcin trębacz)		Pradėjo tarnau- ti nuo 1591 m. šv. Jono	R12-2; R23-30	S10-12 (F); K28-10; Rs2-20; Sp1-12; La13-15 (F)	S12-2½; S14-10; B25-5; G1-10+20 (H); R3-10	S21-10; K31-10	Rs7-20	V13-5; G26-25; Rs2-14 (F); Sp3-5	V9-20; B1-10; Rs9-10	287/15 24 (12)
27. Tchornickis (Tchornicki)					B27-10; Gr2-12½					22/15 2 (11)
28. Povilas, virėjas (Pawel kucharz)		Pradėjo tarnau- ti nuo 1591 m. šv. Jono	Bi11-2; La21-20+8 (F)	K28-10; L24-7½; Rs2- 20+8 (F)+A; Sp29-10	S14-10; K17-10; Bi23-10; La24-8 (F)	S17-10; S21-20 (C); K31-10	—	V11-10; G10-10; G6-10; G8-4 (C); Bi14-10 (C); R11-1/15 (F); Sp13-10	V9-10+8 (F); B1-10; L3-1/15 (F); Rs9-10	258/15 24 (11)
29. Motiejus (Matys)		Pradėjo tarnau- ti nuo 1591 m. šv. Jono	Bi11-2+5/25 (F)	V9-12; K20-4; K28-4; L24- 7½+7½ (A); Rs2-8/15+A	S4-8; S14-8; K6-8+4 (H); R3-8; Rs30-15 ⁴¹	S6-10 (H)				112/10 10 (11)
30. Jokūbelis (Jakubek)		Pradėjo tarnau- ti nuo 1591 m. šv. Jono		S9-7/9; K28-3/22½; Rs2- 7½+O+F+A	S28-4	V15-20 (Z)				42/17/9 10 (4)
31. Ivanas (Iwan)		Pradėjo tarnau- ti nuo 1591 m. šv. Jono		S9-6; S31-8; K28-4; Rs2-8	S14-7½; R3-7½; Rs30- 3/ 22½ (Z) ⁴²	S21-4+O ⁴³	—	V11-4; G20-8; G31-1/6 (F); Rs23-4	V9-4+1/27 (O); B1-4; L21-1/16 (F); La-4	77/11/9 22 (3)

⁴¹ „Jo tarnybos atsisakyta.“⁴² „Buvo [iš dvaro] išsiųstas.“ (*Odprawieny był*).⁴³ „Vėl buvo priimtas, nuo Naujųjų metų.“

Tarnai (registro lapas)	Metai	Tarnybos laiko pradžia	1591	1592	1593	1594	1595	1596	1597	Iš viso (vi- dutiniskai per ketvirtį)
[Namų tarnai]		x	x	x	x	x	x	x	x	x
32. Jonas Juodasis (Ian Czarny)				Sp11-3	S14-3½+O; B17-3½; R3-3½	S7-7 (Z)	Po juo – Ian Bialy			20/15 5 (4)
33. Jonas Baltasis (Ian Bialy)								K25-4; Sp23-5; Bi5-10	V9-5+1/21 (O); B1-5; L31-1/16 (F); Rs9-5	32/7 6 (5)
34. Jonelis iš Ikaznės (Janek Ikazenski)			L31-5+O	S9-2½; S31-5; K28-2½; Rs2-5+O+A	S14-3; R3-3½; Bi-20	S3-1 (O)	—	Rs23-3	V9-5+1/21 (O); B1-3; Rs9-3	63/16 24 (3)
35. Motiejukas (Matyszek)		Pradėjo tarnau- ti nuo 1593 m. Varšuvoje			R3-3/15; La24-1/26 (O)	S21-8; K31-4	—	V12-10; G26-20; R31-1/15 (F); Rs13-10	V9-10+5 (F); B1-10; L31- 1/15 (F); Rs9-10	95/11 16 (6)
36. Jonukas mozūras (Janek mazur)		Pradėjo tarnau- ti nuo Naujųjų metų 1594 m.				S20-3	—	G26-12; Sp23-4		19 12 (2)
37. Jelnickis (Jelnicki)								G26-5; L30-5; Sp23-2/15	V9-2/15 +1/27 (O); B1-2/15; Rs9-2/15	21 4 (5)
38. Skalbėjas su skalbėja (Pracz s praczką)		Pradėjo tarnau- ti nuo 1593 m. šv. Petro			S20-2 (O)	S21-7½; K31-7½; L8-7½; Rs27-7½	—	V24-7½ + 1/15 (H); G10-1/18; G26-15; La294 _u 1/15+3/27 +1/18	V9-1/15; B1-3/15; Rs9-1/15	71/3 18 (4)

44 Įvairiems reikmenims.

Tarnai (registro lapas)	Metai	Tarnybos laiko pradžia	1591	1592	1593	1594	1595	1596	1597	Iš viso (vi- dutiškai per ketvirtį)
[Namų tarnai]		x	x	x	x	x	x	x	x	x
39. Pucila, podėli- ninkas (Pucilo spizarzy)								G26-9; La16-1/27	B1-3+3 (F); Rs9-6	22/27 4 (5)
40. Adomukas, stalo tarnas (Adamek stolowy)		Pradėjo tarnau- ti nuo 1592 m. gegužės 1 d. Vilniuje		G11-3; Rs2-3; Gr2-5 (O)+A	S14-4; R1-8	S21-13+F; V14-8	—	G26-15; L16-16 (F); Gr8-7/15; Gr12-2/15 (F)	S6-6 (F); V9-1/15; B-1/15; Rs9-1/15	95/15 20 (5)
41. Poviliukas, stalo tarnas (Pawłek stolowy)					S14-2½; S12-2; R1-6	S21-5½+F; K31-3	—	G26-12; Sp23-4	V9-4; B1-4; Rs9-4	47 18 (3)
42. Cieškovskis (Cieszkowski)					R1-2 ir ½	S21-5 (D); K31-2½				10 3 (3)
43. Jonas, medžioklis (Jan myśliwiec)					S14-4; B12-4	V18-4; K31-8	Rs16-1/27 (O)			21/27 10 (2)
44. Adomas, siuvėjas (Adam krawiec)						V23-10 ⁴⁵	Po juo – Sikora			10 1 (10)
45. Sikora (Sikora)								S8-12 (C)		12 1 (12)
46. Parulis (Parul)						V18-4; K31-4	Gr16-1/27	—	Rs9-4	13/27 14 (1)
47. Vežimų meistras, vežimininkas (stelmach)					K31-3; B12-3 ⁴⁶	S7-2 ir ½; K31-4				12/15 5 (2)
48. Hanusas Spanas, daržininkas (ogorodnik Hanus Spans)					K18-5					5 1 (5)

⁴⁵ Įrašas: „Po św. pamokslavimo atvyko 1594 m. vasario mėn. Nuo to laiko, didžiojo pasninko, pradėta jam mokėti.“ (S *kaznodziejstwa sw[ętego] przyjacht in Febr. 94. Od tego czasu suchodni zaczął mu płacić*).

⁴⁶ Įrangai ir audiniams nupirkti.

Tarnai (registro lapas)	Metai	Tarnybos laiko pradžia	1591	1592	1593	1594	1595	1596	1597	Iš viso (vi- dutiškai per ketvirtį)
			x	x	x	x	x	x	x	
[Namų tarnai] 49. Kalvis (kował)		x			XX-6/7	S26-6/7 ½ + 5/18 (O); K31-6/7½				X 24/11 4 (6)
50. Celarovskis (Celarowski)								B5-3 (C); G26-15; Gr9-14	V28- 3/24(C); B1-5; Rs2-10	50/24 7 (7)
Iš viso 156			134	451/5/9	918/10/9	1 036/4	895/29	1 616/10	1 132/26	
Summa summarum			3 611/15	4 176/24/1	4 954/10/9	4 654/19	4 026/26/4	3 913/10	2 955/26	